

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Primožič

Sindikati v Sloveniji in na Hrvaškem

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klemen Primožič

Mentor: red. prof. dr. Miroslav Stanojević

Sindikati v Sloveniji in na Hrvaškem

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Sindikati v Sloveniji in na Hrvaškem

Diplomsko delo primerja položaj sindikatov v Sloveniji in na Hrvaškem. Slovenija in Hrvaška sta sosednji, zgodovinsko zelo povezani državi, saj sta bili od 16. stoletja vključeni v več skupnih državnih tvorb, nato pa sta se v začetku devetdesetih let odcepili od Jugoslavije ter postali samostojni. Sindikati so imeli v Sloveniji in na Hrvaškem ob osamosvojitvi enaka izhodišča, vendar pa se njihov položaj v obeh državah danes močno razlikuje. Slovenski sindikati delujejo v precej institucionaliziranem, formaliziranem ter reguliranem sistemu industrijskih odnosov, hrvaški pa v veliko bolj konfliktnem ter manj reguliranem sistemu. Naloga se ukvarja z pojasnjevanjem razlogov za nastanek različnih pozicij v katerih se danes nahajajo sindikati v Sloveniji in na Hrvaškem. Glavna trditev moje analize je, da je ključne razlike med pozicijo sindikatov v obeh državah povzročila razlika v odnosu političnih oblasti do sindikatov v zgodnjih devetdesetih letih, ko so se formirali demokratični vzorci delovanja, kot tudi, da se takrat izoblikovan vpliv sindikatov na oblikovanje politik in odnos vladajoče elite do sindikatov navkljub nekaterim poizkusom sprememb reproducirata še danes. Delo analizira dogodke povezane s sindikati po osamosvojitvi obeh držav, osredotoča pa se predvsem na odnose med sindikati in vlado.

Ključne besede: sindikati, tranzicija, Slovenija, Hrvaška.

Trade unions in Slovenia and Croatia

My thesis compares the position of trade unions in Slovenia and Croatia. Slovenia and Croatia are neighboring countries with strong historical ties; they were both members of the same state unions since the 16th Century, with both seceding from Yugoslavia in the beginning of the nineties. Trade unions in Slovenia and Croatia had the same starting point upon both countries gaining independence, however nowadays the position of trade unions in both countries differs significantly. Slovenian trade unions operate in a highly institutionalized and regulated system of industrial relations as opposed to Croatian trade unions which operate in a much more conflicted and less regulated system. The thesis tries to examine the causes for these differences in the present position of Slovene and Croatian trade unions. The main assertion of the thesis is that the key differences between the positions of trade unions in both countries have been caused by the difference in the attitude of the political elite towards trade unions in the early nineties, when democratic processes were being formed. Both the influence that trade unions have on policy making and the attitude of the political elite towards trade unions that had emerged in the early nineties are still being reproduced today. The thesis analyses trade union events in both countries after the secession from Yugoslavia, the main focus being the relationship between the government and trade unions.

Key words: trade unions, transition, Slovenia, Croatia.

KAZALO

1 UVOD	5
2 SINDIKAT	7
2.1 Nastanek sindikatov v Sloveniji in na Hrvaškem.....	7
2.1 Sindikati v SFRJ.....	9
2.2 Samoupravljanje.....	10
2.3 Sindikati v samoupravljanju	12
2.4 Demokratizacija in razpad Jugoslavije.....	13
3 SLOVENIJA.....	14
3.1 Privatizacija	18
3.2 Po sprejetju Zakona o lastniškem preoblikovanju podjetij	21
3.3 Ekonomsko socialni svet.....	23
3.4 Druga polovica devetdesetih in obdobje po letu 2000	25
4 HRVAŠKA	30
4.1 Prva polovica devetdesetih.....	30
4.2 Privatizacija	33
4.3 Druga polovica devetdesetih	36
4.4 Po letu 2000.....	37
5 SLOVENIJA IN HRVAŠKA	40
6 ZAKLJUČEK.....	45
7 LITERATURA.....	48

1 UVOD

V svetu ekonomske krize v katerem živimo je vprašanje pravic delavcev in njihov vpliv na vladajoče strukture še kako aktualen. V negotovem gospodarskem sistemu je strah pred izgubo zaposlitve zelo velik in nemalokrat je le organiziranost delavcev v sindikate tista, ki jim daje količkaj moči pri uveljavljanju svojih interesov v odnosu na vladajočo elito. A razlika med pozicijo, ki jo imajo sindikati v družbi in med močjo, ki jo posedujejo, je med posameznimi državami zelo velika. V svojem diplomskem delu želim primerjati razvoj sindikatov v Sloveniji in na Hrvaškem ter vzroke za nastanek razlik med situacijama v katerih se sindikati v posamezni državi nahajajo.

Slovenija in Hrvaška sta sosednji, zgodovinsko zelo povezani državi, saj sta bili od 16. stoletja vključeni v več skupnih državnih tvorb, vse od Habsburške monarhije, Države SHS in Kraljevine Jugoslavije do socialistične Jugoslavije. To dolgo obdobje skupne zgodovine je nedvomno pustilo svoj pečat pri razvoju določenih skupnih značilnosti obeh družb, a je danes že na prvi pogled mogoče opaziti velike razlike med državama, tako na političnem, kot tudi na gospodarskem področju.

Državi sta velik del zgodovine prebili v istih državah, bili pod isto zakonodajo, imeli ista izhodišča, a vendarle je po malo več kot dvajsetih letih samostojnosti obeh držav razlika med položajem v katerem se nahajajo sindikati v eni in drugi državi zelo velika. Slovenski sindikati delujejo v precej institucionaliziranem, formaliziranem ter reguliranem sistemu industrijskih odnosov, hrvaški pa v veliko bolj konfliktnem ter manj reguliranem sistemu. Vprašanje, s katerim se ta naloga ukvarja je, kako pojasniti razloge za nastanek tako različnih pozicij v katerih se danes nahajajo sindikati v Sloveniji in na Hrvaškem.

Kako najbolje pojasniti razlike med razvojem sindikalizma v obeh državah in položajem sindikatov, ki so nastali po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške? Marko Grdešić v svojem delu »*Transition, labor and political elites in Slovenia and Croatia*« kot temelj za pojasnitev razlik v položaju in vplivu delavstva v obeh državah izpostavi vpliv političnih elit ter njihov odnos do sindikatov v ključnih obdobjih formiranja demokratičnih procesov v posamezni državi, torej v zgodnjih obdobjih tranzicije v

demokracijski politični sistem. Kot izhodišče uporabi teorijo o »prelomnih trenutkih« (critical junctures), posebej delo Collier in Collier, ki pravi, da so veliki mejniki v političnem ali družbenem življenju, v našem primeru tranzicija v demokracijski politični sistem, lahko pa tudi politične ali gospodarske krize »prelomni trenutki«, ki določene spremembe omogočijo, druge pa onemogočijo, kar oblikuje politiko in vzorce obnašanja v prihajajočih letih (Collier in Collier 1991, 27). Ko ključni krizni trenutek mine, je vzorce vzpostavljene v kriznih trenutkih, neprimerno težje spreminjati in vzpostavljati nove, zato imajo tako vzpostavljeni načini delovanja zelo dolgo življenjsko dobo.

Podoben pristop v svojem delu »*Workers' power in transition economies: The cases of Serbia and Slovenia*« izbere Miroslav Stanojević. V primerjavi tranzicij v Srbiji in Sloveniji ter posledične moči delavskih gibanj v posamezni državi kot ključen dejavnik izpostavi reakcije političnih elit na stavkovni val v Jugoslaviji ob koncu osemdesetih ter v začetku devetdesetih let. Srbske politične elite, ki so nasprotovale tržnim reformam, so uporabile nacionalizem kot sredstvo za umirjanje nezadovoljstva delavcev. V Sloveniji je nasprotno na oblast prišla frakcija, ki je zagovarjala postopno uvajanje tržnih reform in delavskemu gibanju ni preusmerjala pozornosti, marveč ga je vključila v odločanje (Stanojević 2003a, 283).

Podobna izhodišča kot jih je izbral Grdešić in kot jih je izpeljal Stanojević bom uporabil tudi v svoji analizi. Glavna trditev moje analize je, da je ključne razlike med pozicijo sindikatov v Sloveniji in na Hrvaškem povzročila razlika v odnosu političnih oblasti do sindikatov v zgodnjih devetdesetih letih, ko so se formirali demokracijski vzorci delovanja, kot tudi, da se takrat izoblikovan vpliv sindikatov na oblikovanje politik in odnos vladajoče elite do sindikatov navkljub nekaterim poizkusom sprememb reproducirata še danes.

2 SINDIKAT

Sindikat lahko opredelimo kot organizacijo, v kateri so združeni delavci z namenom lažjega doseganja skupnih ciljev in interesov. Ti cilji in interesi najpogosteje zadevajo plače, zaposlovanje ter pogoje dela - torej tako ekonomske kot tudi socialne pravice. Njihovo uresničevanje je brez takšne organizacije praktično nemogoče, saj sindikat združuje prej razdrobljene zahteve delavcev, ki sami praktično nimajo nobene pogajalske moči. Sindikat predstavlja delavce ter njihove interese v kolektivnih pogajanjih o plačah in delovnih pogojih z delodajalci, ko pa dogovora ni mogoče doseči, je sindikat tisti, ki v skrajnem primeru organizira stavko kot izraz nezadovoljstva delavcev.

2.1 Nastanek sindikatov v Sloveniji in na Hrvaškem

Sindikalno gibanje ima v Sloveniji bogato tradicijo, saj se je proces sindikalizacije delavstva začel že 7. aprila 1870, ko je avstrijski parlament razveljavil zakon, ki je prepovedoval sindikalno organiziranje. S tem so delavci pridobili pravico do organizacije s ciljem uresničevanja svojih interesov v odnosu z delodajalci (Stiplovšek 1979). Ker sta bili tako Slovenija kot Hrvaška v tem času del Avstro-Ogrskega cesarstva, je to pomenilo hiter porast števila sindikatov na naših tleh. Ti sindikati so bili sprva namenjeni izobraževanju in samopomoči delavcev, a so se kmalu vključili v boj za boljše plače zaposlenih in boljše delovne razmere ter tako dobili vlogo pravih sindikatov.

Prvi so se organizirali grafični delavci in že leta 1867 ustanovili izobraževalno društvo, ki se je sčasoma, ko je to zakonodaja dopuščala, preoblikovalo v sindikalno združenje. Kmalu za tem so se v večjih mestih po Sloveniji začela pojavljati podobna izobraževalna društva. Prva stavka na slovenskih tleh se je zgodila leta 1871, ko so v Ljubljani stavkali krojaški pomočniki.

Po ekonomski krizi sredi sedemdesetih let 19. stoletja in krizi avstrijskega socialdemokratskega gibanja, je sindikalno gibanje v Sloveniji stagniralo, toda že v devetdesetih letih so sindikati in socialdemokratsko delavsko gibanje ponovno začeli pridobivati na moči in postali del avstrijskega sindikalnega gibanja. Najmočnejša sta bila sindikata železniških delavcev ter rudarjev. Prvo zborovanje slovenskih sindikatov je bilo leta 1901 v Ljubljani, prva sindikalna centrala pa je bila ustanovljena leta 1905 v Trstu in nato leta 1908 v Ljubljani.

Zaradi vse močnejše germanizacije našega prostora, ki se je med prvo svetovno vojno le še stopnjevala, sta slovenska in hrvaška politična elita sklenili zavezništvo ter zahtevali razglasitev samostojne enotne države na prostoru, kjer so živeli Slovenci, Hrvati in Srbi. Ta ideja se je materializirala ob koncu prve svetovne vojne, po razpadu Avstro-Ogrske, ko so slovensko-hrvaški voditelji razglasili neodvisno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so živeli na ozemlju bivše monarhije. A ker si je Italija ob koncu vojne prisvojila dele slovenskega ter hrvaškega ozemlja in je predstavljala grožnjo suverenosti novonastale države, se je le ta združila z kraljevino Srbijo v kraljevino SHS (Srbov, Hrvatov in Slovencev), ki se je kmalu preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo.

V Kraljevini je bil tako za slovensko kot tudi za hrvaško politično prizorišče značilen idejno-politični boj med klerikalnim in liberalnim taborom. »Politično prizorišče v Sloveniji so tako predstavljali trije konfliktni politični tabori in sicer konservativci ali »klerikalci«, ki so bili v večini, liberalci in marksisti« (Stanojević in drugi 2001, 75).

Druga svetovna vojna se je v Kraljevini Jugoslaviji začela v aprilu leta 1941. Jugoslovanska vojska se je kmalu vdala, interesna področja znotraj Jugoslavije pa so bila razdeljena med okupacijske sile. Slovenijo so si tako razdelile Italija, Nemčija ter Madžarska, Hrvaška pa je postala marionetna Neodvisna država Hrvaška (NDH), v kateri je bila domača oblast nastavljena in nadzorovana s strani Nemcev, medtem ko je velik del hrvaškega primorja pripadel Italiji. Pod vodstvom levo orientiranih političnih strank in civilno-družbenih gibanj, med katerimi je bila najmočnejša Komunistična partija Jugoslavije (KPJ), se je kmalu začel oborožen odpor proti okupacijskim silam. KPJ je kmalu prevzela popolno oblast nad odporom, ter hkrati z odporom izvajala tudi družbeno (komunistično, socialistično) revolucijo. Desno

orientirane politične stranke ter civilno-družbena gibanja so v komunizmu in revoluciji videla večje zlo kot v okupacijskih silah, zato so v boju proti partizanskemu gibanju začele aktivno sodelovati z okupatorji. Tako se je že pred vojno prisoten konflikt med levim in desnim polom v političnem prostoru le še poglobil. Na Hrvaškem se je dogajalo podobno, le da se je komunistični odpor soočal z vojsko države NDH, ki je bila okrepljena z nemškimi enotami. Ker so nasprotniki komunizma sodelovali z okupatorjem, so zahodne sile priznale partizansko vojsko kot edinega zaveznika v boju proti nacifašizmu na ozemlju Jugoslavije. S tem je KPJ kot zmagovalec vojne dobila legitimno oblast v Jugoslaviji, jo formalizirala z volitvami in vzpostavila Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo in nato Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ).

2.1 Sindikati v SFRJ

Po drugi svetovni vojni ter izvedeni komunistični revoluciji se je vloga sindikatov v Jugoslaviji močno spremenila. Enotnost delavskega razreda naj bi postala temelj na katerem bodo narodi Jugoslavije zasnovali skupno državo. Jugoslavija, katere prevladujoča panoga pred vojno je bilo kmetijstvo, se je začela industrializirati, skladno s tem pa je začelo bliskovito naraščati tudi število zaposlenih v industrijskem sektorju. Kraljevina Jugoslavija je bila namreč pretežno kmetijska država, z majhnim deležem industrije, čeprav drži, da se je denimo v obdobju med leti 1921 in 1940 delež kmečkega prebivalstva v Sloveniji zmanjšal s 60 na 53 odstotkov (Stanojević in drugi 2001, 74). Ker je komunizem ideologija delavskega razreda, se je po koncu vojne začela industrializacija Jugoslavije z naglo rastjo števila manualnih delavcev. Tako je bil ob koncu SFRJ v osemdesetih letih v Sloveniji delež kmečkega prebivalstva le še 10 odstotkov (Stanojević in drugi 2001, 74).

V obdobju po drugi svetovni vojni pa vse do prvih demokratičnih volitev so bili sindikati v Jugoslaviji pod vplivom partije, države in menedžerjev. Bili so nedemokratični, centralizirani, s sedežem v Beogradu, članstvo v njih pa je bilo obvezno. V Sloveniji, kot tudi v drugih republikah bivše Jugoslavije, je bil tako le republiški sedež centraliziranega sindikata. Delodajalske organizacije niso obstajale,

saj so v podjetjih in drugod, vsaj v teoriji, o vsem odločali delavci in tako za njihov obstoj ni bilo potrebe (Skledar 2000, 6).

Pomembno je poudariti, da se je bivša Jugoslavija v mnogih pogledih drastično razlikovala od ostalih socialističnih držav, kar ima pomembne posledice za razvoj industrijskih odnosov po družbeno političnih spremembah v začetku devetdesetih let. Jugoslavija nikoli ni bila del vzhodnega bloka, republike znotraj Jugoslavije pa so imele glede določenih vprašanj relativno avtonomijo, še posebej glede socialnih vprašanj (socialna varnost ipd.), medtem ko so bile centralno določene le splošne smernice. Največja posebnost jugoslovanskega sistema v primerjavi z ostalimi socialističnimi državami pa je bilo tako imenovano »družbeno lastništvo« produkcijskih sredstev (Skledar 2000, 6).

2.2 Samoupravljanje

Za vse komunistične ali, bolje rečeno, socialistične države je bilo značilno, da je bilo ravnoesje med družbenimi in političnimi silami vzdrževano skozi stalne, pogosto negotove in težke politične izmenjave med tradicionalno »Fordistično« delovno silo ter politično, v tem primeru partijsko elito. Te izmenjave je regulirala nekakšna »socialna pogodba«, ki je zagotavljala visok nivo socialne in zaposlitvene varnosti za delovno silo, ki je v zameno politično podpirala partijsko elito (Županov v Stanojević 2005, 202).

V večini teh enopartijskih sistemov je prevladovalo plansko gospodarstvo, katerega neučinkovitost je povzročala proti državi uperjene koalicije med delavci in direktorji. Ta razkol je značilen za vse komunistične družbe sovjetskega tipa (Burawoy; Pollert v Stanojević 2005, 202).

Po sporu in posledični oddaljitvi Jugoslavije od sovjetskega imperija se je v Jugoslaviji vzpostavil gospodarski model, ki ni bil značilen za ostale socialistične države. Glavna značilnost tega modela, če ga primerjamo z sovjetskim, je bil visok nivo samoregulacije trga, ter relativno visoka stopnja avtonomnosti podjetij. Druga

pomembna lastnost jugoslovanskega modela je bil sistem samoupravljanja, v katerem so bili delavci vključeni v vse faze in oblike menedžerskega odločanja, tretja pa, da je znotraj Komunistične partije prevladala frakcija, ki je bila primerjalno bolj tržno naravnana in je zagovarjala reforme in razvoj – Stanojević (2003, 96) jih poimenuje »jugoslovanski socialdemokrati«. Ker so gospodarske reforme povzročile dvig standarda, ki je bil za socialistično državo atipično visok, se razkol med politično elito in delavskim razredom ter družbo ni pojavil v tako drastični meri kot v ostalih socialističnih državah. Relativna uspešnost gospodarstva je tako dajala visoko legitimnost politični eliti.

V juniju leta 1950 je Jugoslavija sprejela zakon o delavskem samoupravljanju, ki je pomenil premik od planskega gospodarstva po sovjetskem vzoru k samoupravnemu modelu. Model samoupravljanja se je s sfere ekonomije kasneje preselil še na družbene institucije, zdravstveni sistem, izobraževanje, ter kulturne in znanstvene ustanove. Vrhunec razvoja samoupravnega socializma pa je pomenil Zakon o združenem delu, ki je bil sprejet leta 1976.

Za razliko od ostalih komunističnih gospodarstev, kjer je bila lastnina državna, je v Jugoslaviji obstajala družbena lastnina. Vpliv države v teh družbenih podjetjih je bil v primerjavi z vzhodnim blokom tako zmanjšan, saj so delavci neposredno, preko delavskih svetov znotraj podjetja nadzirali menedžment. Delavski svet je prav tako imenoval vodstvo podjetja, pravico glasovanja pa so imeli vsi delavci podjetja.

V sedemdesetih letih se je s sprejetjem Zakona o združenem delu (ZZD) gospodarstvo reorganiziralo po Kardeljevi teoriji združenega dela. Vsa podjetja so se prestrukturirala v organizacije združenega dela (OZD). Najmanjše, temeljne organizacije združenega dela (TOZD), so v praksi predstavljale majhna podjetja znotraj večjih podjetij. TOZD-i so se združevali v delovne organizacije (DO), te pa v sestavljene organizacije združenega dela (SOZD). ZZD je veljal tako za organizacije na področju gospodarstva, kot tudi za ostale, negospodarske organizacije.

2.3 Sindikati v samoupravljanju

Posebno vlogo v tem novem gospodarskem sistemu so imeli tudi sindikati. Eden izmed utemeljiteljev in glavnih teoretikov delavskega samoupravljanja, Edvard Kardelj, bistveno razliko med vlogo sindikata v kapitalizmu ter vlogo sindikata v samoupravnem socializmu vidi v tem, da:

Pri nas (v samoupravnem socializmu) sindikati niso zaščitniki interesov delavskega razreda samo v delovnem razmerju in v boju za vsakodnevne ekonomske, socialne ter politične zahteve delavcev, ampak v celotnem sistemu družbene reprodukcije. V samoupravnih proizvodnih odnosih se namreč upravljanje dela in upravljanje družbenega kapitala (družbenih sredstev) spajata v samoupravnem združenem delu, to je v rokah delavcev v TOZD-u. Zato glavna naloga sindikatov ni v tem, da varujejo interese delavskega razreda pred nekim razredom zunaj njega, ampak predvsem v tem, da se bojujejo za reševanje protislovij, konfliktov in problemov, ki nastajajo v odnosih med posameznimi interesi delavcev in delovnih kolektivov na eni strani ter skupnimi interesi delavskega razreda na drugi. A tudi, da se hkrati upirajo prodiranju ostankov starih razrednih odnosov, ki imajo pri nas še vedno korenine v državno lastniških in tehnobirokratskih tendencah (Kardelj 1979, 35).

Sindikati torej v socialističnem samoupravljanju niso opravljali svojih klasičnih funkcij, stavke pa v zakonih sploh niso bile predvidene. Navkljub temu so se delavci relativno pogosto odločali za organizacijo stavk in le te, čeprav formalno nelegalne, niso bile prepovedane. Stavke so bile obrambne akcije manjših skupin delavcev iz praviloma manj uspešnih podjetij, ki jih sindikati, kot podaljšana roka vladajoče elite niso ne organizirali, ne podprli. Delavci v takšnih podjetjih so se pogosto odločili za stavko in s tem neposredno nagovorili politično elito, bodisi na lokalnem, republiškem ali federalnem nivoju, ter jih na ta način obvestili, da družbena pogodba v njihovem primeru ne deluje. Stavka je tako dala vedeti, da je socialna varnost, zagotovljena s strani politične elite ogrožena, zato lahko delavci umaknejo svojo podporo

vladajoči garnituri. Ker je bila ta podpora jedro in osnova stabilnosti sistema, so bile politične garniture na vseh nivojih izjemno občutljive na zahteve delavcev in njihovo nezadovoljstvo. Odgovor političnih struktur in države same na delavske proteste je bil zatorej hiter in učinkovit, vse zahteve stavkajočih delavcev so nemudoma izpolnili (Jovanov v Stanojević 2005, 205).

2.4 Demokratizacija in razpad Jugoslavije

Že pred demokratičnimi spremembami je bil sistem socialnega varstva zastavljen podobno kot drugod v centralni Evropi (Avstrija, Nemčija, Italija). Podjetja so bila veliko bolj neodvisna in samostojna kot v preostalih socialističnih državah. Prav tako so se z začetkom šestdesetih let odprle meje, kar je povzročilo znatno migracijo delavcev, porast turizma ipd.

Še pred razpadom bivše države je jugoslovanski ustavni okvir doživel pomembne spremembe, ki so odprle vrata modernim industrijskim odnosom. Stara ideološka paradigma pod katero je bilo delo priznано kot edini pomemben dejavnik v produkciji, ostali elementi pa so bili podcenjeni, je bila zavržena. To je pomenilo odpravo jugoslovanskega modela samoupravljanja. Ustavne in zakonske spremembe v letu 1989 so v osnovi spremenile naravo zaposlitvenih odnosov. Zakon o osnovnih pravicah v delovnem razmerju je zamenjal tako imenovane asociativne zaposlitvene odnose (odnosi med delavci samimi) z odnosi, ki so temeljili na pogodbi o delu. Pogodbena razmerja so bila vzpostavljena tako na individualni, kot tudi na kolektivni ravni. Zakon je vseboval prve pravne regulacije v zvezi s kolektivnimi pogajanja in kolektivnimi pogodbami, ki niso bile v celoti prepuščene prostovoljnemu delovanju socialnih partnerjev. S pravnega vidika je ta sprememba prinesla precejšen problem, saj identiteta delodajalca ni bila jasno določena. Podjetja so bila namreč še vedno v družbeni lasti, saj prenos lastništva ni bil opravljen ne k državi, ne k delavcem. Za vzpostavitev pravne institucije delodajalca je bilo torej potrebno privatizirati produkcijska sredstva. A ker je pogodbeno razmerje osnova industrijskih odnosov, lahko od leta 1989 govorimo o začetku industrijskih odnosov v tradicionalnem smislu (Vodovnik 1999, 305).

V drugi polovici osemdesetih let je zaradi vse večje krize gospodarstva nezadovoljstvo delavcev začelo naraščati, s tem pa tudi pogostost stavk. Stavkovni val je svoj višek dosegel leta 1987, ko je bilo v celotni Jugoslaviji 1700, v Sloveniji pa 300 stavk (Stanojević 2004, 3). Stavke so se usmerile proti politični eliti. S tem se je zavezništvo med delovno silo in političnimi elitami začelo podirati. Stavke tudi niso več potekale le na nivoju posamičnih tovarn, temveč so se delavci množično začeli udeleževati javnih protestov. Stavke so tako postale manj učinkovite, saj starega manevra takojšnjega ugajanja zahtevam delavcev v novih okoliščinah ni bilo mogoče uveljavljati, delno zaradi ekonomske krize in razpada sistema v stari državi, kakor tudi zaradi usmeritve stavke proti politiki (Stanojević 2003b, 22).

Spremenila pa se je tudi vloga sindikata v odnosu do stavk. Če se poprej sindikati stavk niso udeleževali, neredko pa so jim celo odkrito nasprotovali, so se sedaj znašli v poziciji, ko so politični viri moči, ki so jim bili prej na voljo, izginjali. V danih okoliščinah se je tako stari, »režimski« sindikat začel pridruževati stavkam, s čimer so stavkajoči delavci pridobili močno institucionalno in organizacijsko orodje, ki ga poprej v komunizmu niso imeli na voljo (Stanojević 2003b, 23).

Vse navedene okoliščine – gospodarska kriza, razpad gospodarstva v SFRJ, stavkovni val, ter vsesplošno nezadovoljstvo prebivalstva so, v kombinaciji s porastom nacionalističnih teženj v posameznih republikah, pripeljale do razpada bivše države ter nastanka posameznih samostojnih demokratičnih republik.

3 SLOVENIJA

V Sloveniji danes obstaja sedem reprezentativnih sindikalnih konfederacij: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS), Konfederacija sindikatov Slovenije – Pergam (PERGAM), Konfederacija neodvisnih sindikatov Slovenije (KNSS), Konfederacija sindikatov '90 Slovenije (K-90), Alternativa, Solidarnost ter Konfederacija sindikatov javnega sektorja (KSJS). Zadnja je bila ustanovljena KSJS, leta 2006, Alternativa ter Solidarnost pa sta bili ustanovljeni konec devetdesetih in ob začetku prejšnjega desetletja, prve štiri pa v začetku devetdesetih let (Stanojević 2004, 5).

Z demokratičnimi spremembami v Sloveniji se na slovenskem sindikalnem prizorišču v zgodnjih devetdesetih letih pojavijo sindikalne organizacije, ki prevzamejo prej praktično neobstoječe vloge socialnih partnerjev. Spremembe ekonomskega in političnega sistema prinesejo reformiranje prej obstoječih organizacij, prav tako pa se pojavijo številne novoustanovljene. Pluralizacija sindikatov je bila posledica procesov demokratizacije, pri kateri so se deli starega, monolitnega sindikata osamosvojili, ter ustanovili nove sindikalne enote, kakor tudi reforme starega sindikata. Glavna značilnost obdobja v zgodnjih devetdesetih letih je bila delitev na »stare, komunistične« in »nove, nekomunistične« sindikate. Tako kot na političnem, je tudi na sindikalnem prizorišču prevladovala predvsem ideološka razdelitev med ostanki starega sistema in novimi, »demokratičnimi« sindikati.

Reformirana ZSSS je bila blizu politikom iz vrst reformiranih komunistov, KNSS pa je bila »nova« organizacija, bližje novim političnim strankam. Na sindikalnem prizorišču sta se pojavila še dva pomembna dejavnika – PERGAM in K-90, ki sta imela podobno izhodišče in tradicijo kot ZSSS, saj sta se na ustanovnem kongresu ZSSS od nje odcepili (Vehovar 1994, 56), a sta se za razliko od ZSSS od te tradicije poizkušali distancirati.

ZSSS je kot naslednik ZSS ostala sindikalna konfederacija z največjim deležem članov. Ta je v devetdesetih znašal od petdeset pa do sedemdeset odstotkov vseh članov sindikatov v Sloveniji, največji delež članstva pa so predstavljali industrijski delavci (Stanojević 2005, 221). Preostale sindikalne konfederacije so prav tako poizkušale pridobiti svoje članstvo med industrijskimi delavci, a glede na to, da je PERGAM pokrival predvsem sektor papirne industrije, K-90 pa je bila regijska konfederacija prisotna predvsem na Primorskem, je bil v začetku devetdesetih let na nacionalnem nivoju edini konkurent ZSSS KNSS.

V začetku devetdesetih sta PERGAM in KNSS pokrivala približno dvajset odstotkov sindikalizirane delovne sile, vendar je KNSS-u članstvo skozi devetdeseta leta postopoma upadalo, medtem ko je PERGAM uspel celo nekoliko povečati število svojih članov (Stanojević 2005, 221).

Na prvih svobodnih večstrankarskih volitvah v Sloveniji v letu 1990, je oblast v Sloveniji prevzela desnosredinska koalicija DEMOS (demokratska opozicija Slovenije), skoraj istočasno pa je to isto volilno telo za predsednika države izvolilo vodjo reformiranih komunistov Milana Kučana. Po osamosvojitvi in vzpostavitvi neodvisne države, ki je bila primarni cilj Demosa, se je ta izjemno heterogena koalicija, ki jo je družil predvsem »antikomunizem« začela soočati s čedalje večjimi težavami (Stanojević 2005, 207).

Najpomembnejša reforma, ki je čakala vladajočo koalicijo, je bila privatizacija družbene lastnine. Razprave o privatizaciji so se začele že zgodaj v letu 1990, a se je s sprejetjem zakona o privatizaciji dolgo odlašalo, predvsem zato, ker ni bilo enotnosti o tem, kakšen naj bi bil način na katerega naj bi bila privatizacija izvedena. Predlog vladne koalicije je bil kritiziran s strani ZSSS, ne le zato, ker ni favoriziral delavcev, kot so predlagali sami, ter jim ni ponudil brezplačnih delnic, temveč tudi zato, ker je zagovarjal prenos lastništva na državo. Po prvotnem vladnem predlogu naj bi kar sedemdeset odstotkov družbene lastnine prešlo pod lastništvo raznih državnih skladov, le deset odstotkov pa naj bi prešlo v roke zaposlenih, medtem ko bi še dodatnih dvajset odstotkov prešlo v lastništvo centralnega državnega sklada (Grdešić 2009, 20). Dodatne kritike sindikatov si je vlada nakopala tudi z jasno izraženim namenom, da po prenosu lastništva na ključne pozicije v državnih podjetjih postavi svoje ljudi, ter se s tem znebi tako imenovanih »rdečih menedžerjev« ali »rdeče aristokracije« (Grdešić 2009, 20), torej menedžerjev, ki so ključne pozicije v podjetjih zasedali že v socializmu. Sindikati so takim nameram nasprotovali, saj so bili mnjenja, da ti menedžerji posedujejo ključna znanja, ki bi državi olajšala pot skozi tranzicijo. Tako so se v tem konfliktu delavci ter sindikati znašli na isti strani kot menedžerska elita.

Nasprotovanje predlogu zakona o privatizaciji je vrhunec doseglo z protestnim shodom 10. septembra 1991 v organizaciji ZSSS. Udeležilo se ga je deset tisoč ljudi, potekal pa je istočasno s parlamentarno razpravo o predlogu modela privatizacije. Razprava ni prinesla končne odločitve, dogovorjena je bila le ustanovitev delovne skupine, sestavljene iz predstavnikov vlade in opozicije s sodelovanjem sindikalnih predstavnikov (Grdešić 2009, 20).

Slovenija se je v začetku devetdesetih soočala z velikim padcem življenjskega standarda prebivalcev, ki je bil posledica izgube velikega jugoslovanskega tržišča. Ta padec standarda se je dogajal sočasno z visoko inflacijo, ki jo je vlada želela omejiti z restriktivno plačno politiko, ki bi pripeljala še do večjega padca standarda in kupne moči prebivalstva (Grdešić 2006, 127). Ta metoda je bila za sindikate nesprejemljiva, zato so zagovarjali strategijo, po kateri naj bi rast plač sledila inflaciji. Sindikati so poleg konflikta v zvezi s plačami in privatizacijo v pogajanjih z vlado postavili še zahtevo po vzpostavitvi tripartitnega telesa, ter zahtevo po spoštovanju obstoječih kolektivnih pogodb. Ko je vlada v novembru 1991 sprejela zakon, ki je rast plač zamrznil, so sindikati v parlament poslali predlog o razveljavitvi zakona, v nasprotnem primeru je ZSSS zagrozil z organizacijo splošne opozorilne stavke (Grdešić 2009, 21).

Ker se vlada na zahtevo sindikatov ni odzvala z razveljavitvijo zakona, je ZSSS 18. marca 1992 izpeljala splošno stavko. PERGAM in Neodvisnost – KNSS se stavke nista udeležila, člani K-90 pa so se stavki pridružili z triurno prekinitvijo dela. Stavka je sicer potekala v obliki štiriurne prekinitve dela. V večini velikih podjetij so se delavci stavki pridružili, ustanovili stavkovne odbore in prekinili z delom, v nekaterih delih države pa je bila celo prekinjena dobava električne energije, ter blokirane nekatere glavne ceste (Stanojević in Krašovec 2005, 8). ZSSS je tako vladi nazorno pokazala svojo mobilizacijsko moč, zato je bila vlada prisiljena zakon o plačah razveljaviti ter vzpostaviti pogajanja z socialnimi partnerji.

Omenjena generalna opozorilna stavka je bila ključni moment, ki je zaznamoval zgodnje oblikovanje slovenskega sindikalnega prizorišča. Z nasprotovanjem vladnim ukrepom, ki so bili v neposrednem navzkrižju z interesi delavcev, so sindikati zavzeli opozicijsko vlogo. Ker je bila manifestacija moči sindikata zelo prepričljiva, je bila vlada prisiljena spoštovati sindikate in jih sprejeti kot socialne partnerje (Stanojević in Krašovec 2005, 8).

Ker je bila koalicija DEMOS sestavljena iz precej ideološko različnih strank, se je kmalu po uresničitvi svojega prvotnega cilja – osamosvojitve Slovenije in spremembi političnega sistema, znašla v težavah. Članice koalicije se namreč niso uspele zediniti okrog ključnih vprašanj, predvsem okrog tega, kako preoblikovati gospodarski

sistem. Najbolj pereča tema je bil način prenosa lastništva z družbene v zasebno last, torej privatizacija, ki je na koncu tudi povzročila razpad DEMOS-a. Vlada Lojzeta Peterleta je v maju 1992 dobila konstruktivno nezaupnico, novi mandatar za sestavo vlade pa je postal dr. Janez Drnovšek, ki je sestavil vlado široke koalicije, v kateri so bile tudi nekatere stranke iz razpadlega DEMOS-a.

3.1 Privatizacija

Privatizacija je tema, ki je bila v Sloveniji obravnavana vse od začetka osamosvajanja, a enotnosti glede modela privatizacije med političnimi in družbenimi akterji dolgo ni bilo. Kot glavni opciji sta se pojavila dva modela privatizacije družbene lastnine - tako imenovani »Mencingerjev« koncept iz leta 1991, katerega glavni avtor je bil ekonomist Jože Mencinger ter »Sachsov« model, ki mu je sledil (Kanjuro Mrčela 1994, 108).

Po prvem bi bila privatizacija postopna in decentralizirana, glavni akterji bi bili zaposleni in menedžerji, ki bi v nekaj letih s pomočjo kreditov odkupili deleže v podjetjih, v katerih so zaposleni. Prednost modela naj bi bila izkoriščanje dobrih strani samoupravnega modela (Grdešić 2006, 128).

Predlog nasproten Mencingerjevemu je podal takratni minister Andrej Umek, pripravljen pa je bil v sodelovanju s svetovalcem iz ZDA Jeffreyem Sachsom. Ta model je predvideval masovno in hitro privatizacijo, ki bi jo vodili državni skladi pod kontrolo vlade, vsa družbena lastnina pa bi bila pretvorjena v državno (Grdešić 2006, 128). Podržavljanje podjetij bi kombinirali z razdeljevanjem certifikatov vsem državljanom Slovenije (Kanjuro Mrčela 1994, 108).

Kritike Mencingerjevega modela so v glavnem prihajale s strani nove politične elite, kritični pa so bili tudi sindikati. Prve je ta koncept preveč spominjal na samoupravljanje in naj bi preveč moči prepuščal tistim, ki so jo imeli prej (»rdečim direktorjem«), drugi pa so svojo bodočo močno vlogo vezali na jasno definirano

predstavništvo dela, česar predlagani model ni izpolnjeval (Kanjuo Mrčela 1994, 108).

Kritike Sachsovega modela so se v glavnem nanašale na osrednjo vlogo države, ki bi vladajoči eliti omogočila odločilen vpliv na potek privatizacije ter na obračunavanje z »rdečimi direktorji«. Vlada bi z lastništvom podjetij dobila vpliv na imenovanje vodilnih kadrov, ter se na tak način poizkušala znebiti starega menedžmenta (Grdešić 2006, 128).

Zedinjenja o tem, kateri koncept je ustrežnejši dolgo ni bilo. Problem sprejetja modela privatizacije se je razrešil šele v letu 1992, ko je bil sprejet Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij, ki je bil kompromis med Mencingerjevim in Sachsovim modelom in je združeval elemente obeh in sicer na način, da je bil sprejemljiv za vse tranzicijske akterje (Kanjuo Mrčela 1994,108).

Zakon je določil, da se vsakemu državljanu republike Slovenije, rojenemu do dneva uveljavitve zakona izda lastniški certifikat. Tega so lahko imetniki uporabili za pridobitev lastniških deležev v podjetjih, kjer so bili zaposleni, za pridobitev delnic pooblaščenih investicijskih družb, ali pa za nakup delnic podjetij, ki so se prodajale z javno prodajo. Izdani certifikati so dosegali 40 odstotkov vrednosti celotnega družbenega kapitala lastniško preoblikovanih podjetij v Sloveniji. Posameznikom so bili certifikati razdeljeni v vrednosti 200 tisoč slovenskih tolarjev za tiste državljane, ki še niso bili zaposleni, ta vrednost pa je naraščala na vsakih deset let delovne dobe, z najvišjo doseženo vrednostjo 400 tisoč tolarjev. Toliko so dobili tisti, ki so imeli več kot 30 let delovne dobe (Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij 1992).

Vladi dr. Janeza Drnovška so nekateri očitali, da je bil zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij sprejet zaradi bližine državnozborskih volitev, ki so bile mesec dni kasneje (Grdešić 2009, 23) in je bil kot tak populističen. In res je ravno levosredinska stranka dr. Janeza Drnovška – Liberalna demokracija Slovenije (LDS) dobila relativno večino na državnozborskih volitvah leta 1992 in posledično oblikovala vlado. »LDS je na oblasti ostala vse do leta 2004 in vodila levosredinske koalicije, ki so upravljale tranzicijo Slovenije v tržno ekonomijo. Ta kontinuiteta levosredinskih vlad je bila najpomembnejša specifičnost Slovenije v primerjavi z ostalimi

tranzicijskimi državami, saj so se v njih v večini menjale levo in desno sredinsko usmerjene vladne koalicije» (Stanojević 2005, 207).

Leto 1992 je bilo v vsej zgodovini delavskega gibanja v Sloveniji najbolj turbulentno, saj je gospodarska kriza po osamosvojitvi dosegla vrhunec. Prihodnost delavcev je bila negotova, zaradi česar so bile stavke pogoste. V letu 1992 jih je bilo 193, povprečna udeležba v stavkah pa je bila kar 372 zaposlenih na stavko (Stanojević 2001, 810).

Sprejeti zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij je bil rezultat »prve velike, strateške, simbolno najbolj pomembne menjave med delavci in politično elito v 'postkomunistični' Sloveniji«. Močno je poudarjal notranji odkup in ravno to je najbolj zaznamovalo devetdeseta leta v Slovenskem gospodarstvu, saj je s tem oviral neposredna tuja vlaganja vanj. Notranji odkup je bil najbolj poudarjen v delovno intenzivnih panogah gospodarstva in s tem je najbolj nezadovoljnim skupinam slovenskega delavstva, pravzaprav stavkajočim delavcem ponudil pomembne deleže v lastništvih podjetij (Stanojević 2004, 4).

»Takšen način privatizacije je imel izrazit »proti stavkovni« učinek, saj je stavkajoče delavce čez noč pretvoril v solastnike podjetij» (Stanojević 2003a, 290). Tako se že v letu 1993 število stavk v Sloveniji spusti na 120, povprečna udeležba pa na 296 zaposlenih (Stanojević 2001, 810).

Še pomembnejši od neposrednega učinka na upad stavk pa je bil posredni učinek sprejetega zakona. Po Stanojeviću (2005, 213) je sprejetje zakona pomenilo izgradnjo temeljev slovenskega tranzicijskega modela, saj je ravno sprejetje zakona sprožilo transformacijo velikega stavkovnega vala v organiziran sistem industrijskih odnosov. Ta je bil, za razliko od drugih tranzicijskih držav, precej ustrežljiv do zahtev zaposlenih. Rezultat teh zgodnjih pragmatičnih političnih reakcij na nezadovoljstvo delavcev je bila usmeritev slovenske tranzicije v družbeno sprejemljiv tip kapitalizma.

Navkljub številnim pomislekom in nasprotovanju predlaganemu modelu privatizacije s strani sindikatov je bilo jasno, da je sprejeti zakon precej naklonjen zahtevam delavcev. S sprejetjem tega zakona in implementacijo njegovih določil, so sindikati in

s tem delavci v najpomembnejšem segmentu tranzicije uspeli uveljaviti svoje interese in s tem dosegli pomembno zmago (Grdešić 2009, 24).

3.2 Po sprejetju Zakona o lastniškem preoblikovanju podjetij

Z razrešitvijo najbolj perečega vprašanja prvih let samostojnosti so na površje zopet priplavale druge, za sindikate in vlado prav tako pereče teme, predvsem plačna politika. Dialog med sindikati in vlado je bil vseskozi prisoten in usmerjen k iskanju rešitev, politična elita pa se je intenzivno ukvarjala z jasno izraženim nezadovoljstvom ter zahtevami delavcev zastopanih v sindikatih. A glavna pomanjkljivost tega dialoga je bila, da je bil šibko institucionaliziran. Poleg zakona o privatizaciji iz leta 1992 so bili ključni rezultati te izmenjave med sindikati in politično elito še masovno upokojevanje zaposlenih na začetku tranzicije, uveljavljanje širše definicije brezposelnosti, kot tudi ureditev nadomestil za brezposelne. V letu 1993 so se plače po konstantnem zniževanju v preteklih letih znatno dvignile, sprejet je bil tudi Zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju. Vsi ti ukrepi so bili primarno namenjeni ohranjanju socialnega miru, zniževanju napetosti med sindikati in vlado, kakor tudi zagotavljanju ustrezne podpore vladni koaliciji (Stanojević 2005, 213).

Leta 1990 je bil kmalu po izvolitvi nove vlade v okviru ministrstva za delo ustanovljen Svet za zaposlovanje, prvo tripartitno telo, v katerem so sedeli predstavniki ministrstva za delo, gospodarske zbornice ter sindikatov. A vpliv Sveta je bil praktično nič, saj tedanja vlada njegovih sklepov ni upoštevala (Vrhovec 2009).

Pod pritiski sindikatov je vlada leta 1991 reprezentativnim sindikatom in Gospodarski zbornici Slovenije predlagala sklenitev posebnega sporazuma o socialnem partnerstvu.

Ministrstvo za delo je tako še v istem letu pripravilo predlog dogovora o temeljnih vprašanjih zagotavljanja socialne stabilnosti. V juliju 1992 so bila s strani nove vlade sprejeta izhodišča za sporazum o zagotavljanju socialne stabilnosti, ki so bila z osnutkom sporazuma poslana socialnim partnerjem.

Razprave na to temo so bile dolgotrajne in v letu 1994 je postalo jasno, da zaradi različnega pogleda posameznih sindikatov na plačno politiko sporazuma ne bo mogoče skleniti. Problemi so se pojavili predvsem pri vlogi panožnih kolektivnih pogodb, ker so bile panoge v precej različnih položajih (Kavčič 2004, 1).

Zaradi nujnosti ukrepanja na področju plačne politike so se pogajalci zedinili, da je potrebno sprejeti poseben, separaten del socialnega sporazuma imenovan »Dogovor o politiki plač v gospodarstvu v letu 1994«. ZSSS je kot pogoj za podpis zahteval takojšnjo ustanovitev tristranskega Ekonomskega in socialnega svet (ESS), zato je bil v dogovor vnesena točka o njegovi ustanovitvi, ki se je glasila:

Podpisniki s tem dogovorom ustanavljamo ekonomsko-socialni svet. Ekonomsko-socialni svet je tripartitni organ, ki ga sestavlja 15 članov, v katerega imenujejo po pet članov delodajalci, delojemalci in vlada. Ekonomsko-socialni svet je ustanovljen z namenom, da obravnava vprašanja in ukrepe, ki se nanašajo na ekonomsko in socialno politiko, kakor tudi tista, ki se nanašajo na posebna področja dogovarjanja socialnih partnerjev, ter daje v zvezi z njimi mnenja in stališča. Svet daje glede vprašanj s področja svojega delovanja predloge in pobude pristojnim organom in organizacijam. Svet obravnava zadeve na zahtevo enega od socialnih partnerjev, lahko pa posamezne zadeve obravnava tudi na svojo pobudo. Ekonomsko-socialni svet se konstituira in začne z delom v štirinajstih dneh po podpisu tega dogovora (Dogovor o politiki plač v gospodarstvu za leto 1994).

Dogovor o plačni politiki je bil tako podpisan 25. aprila 1994, prva seja ESS pa je bila 1. junija 1994 (Vrhovec 2009).

3.3 Ekonomsko socialni svet

Navkljub poizkusom sprejetja zakona o ESS, je še dandanes edina pravna podlaga za delovanje organa prav navedena 9. točka »Dogovora o politiki plač v gospodarstvu za leto 1994«. Prvotna pravila iz leta 1994 so določala, da ima vsak od socialnih partnerjev v svetu po pet članov, vendar je sprememba pravil iz leta 2007 določila, da ima vsak od partnerjev v ESS lahko največ osem članov, torej je v svetu od leta 2007 največ 24 predstavnikov socialnih partnerjev (Pravila delovanja ESS 2007).

Ustanovitev ESS je pomenila institucionalizacijo tripartitnih pogajanj in označuje začetek novega obdobja političnih menjav v Sloveniji, obdobja urejenega, institucionalno reguliranega tripartitnega dialoga. Stanojević pravi, »da razvoj dogodkov v Sloveniji, ki so vodili do vzpostavitve formalnega tripartitnega telesa, pomeni naravni zaključek (inkluzivnega) sistema industrijskih odnosov, ki se je vmes že oblikoval« (Stanojević 2004, 5). ESS naj bi se pojavil predvsem zaradi notranje potrebe sistema in ne kot formalno politična reakcija na pritiske mednarodnih institucij, kot je bil pogosto slučaj v drugih tranzicijskih družbah.

V pravilih delovanja ESS je na prvem mestu med temeljnimi področji delovanja naveden socialni sporazum, ki predstavlja osnovo socialnega dialoga (Pravila delovanja ESS 2007). »Ti sporazumi so običajno dve do pet letni tripartitni dogovori med vlado, delodajalci in sindikati, ki vsebujejo jasno določene cilje in ukrepe za doseg teh ciljev ter odpravljanje težav. Socialni sporazum naj bi predstavljal temeljni dokument za skupne in posamične aktivnosti socialnih partnerjev na gospodarskem in družbenem področju« (Modrijan 2011, 21).

Po dolgem obdobju pregovorov je Slovenija v ESS dobila institucijo znotraj katere je bil leta 1995 dosežen dogovor o prvem socialnem sporazumu, ki je bil aprila leta 1995 s strani socialnih partnerjev tudi podpisan. Periodično podpisovanje podobnih dokumentov je postala v slovenskem prostoru stalna praksa. Dokument je določal cilje razvoja Slovenije – vsaj pet odstotno letno rast bruto domačega proizvoda (BDP), največ desetodstotno inflacijo, ter eno ali dwoodstotno rast zaposlenosti.

Vlada naj bi reševala vse probleme v sodelovanju z socialnimi partnerji, pri čemer naj bi ključno vlogo odigral ESS (Grdešić 2009, 25). Že v naslednjem letu je bil podpisan podoben dokument, katerega vsebina je sledila tistemu iz leta 1995. Edini zaplet pri dogovarjanju je predstavljala plačna politika, pri čemer je ZSSS zagrozila s stavko, če njihovi pomisleki ne bodo upoštevani. Jedro konflikta je predstavljala predvsem višina minimalne plače ter usklajevanje plač s stopnjo inflacije. Navkljub ostremu stališču ZSSS je bil kompromis dosežen relativno hitro in socialni partnerji so sporazum podpisali (Grdešić 2009, 35).

Socialna sporazuma sta utrdila sistem kolektivnih pogajanj kot temeljni in edini instrument oblikovanja in implementacije plačne politike kot tudi regulacij na področju industrijskih odnosov (Stanojević 2004, 8). »V istem letu je državni zbor sprejel stališče, da morajo biti vsi zakoni in politike, ki se kakorkoli dotikajo interesov socialnih partnerjev, pred vstopom v parlamentarno proceduro predmet razprave na tripartitnem telesu« (Stanojević in drugi 2001, 84).

Od začetka delovanja ESS so bili tako poleg prvega, separatnega sporazuma iz leta 1994 v Sloveniji podpisani štiri socialni sporazumi, in sicer za leto 1995 in 1996, ter za obdobji od 2003 do 2005 in od 2007 do 2009 (Modrijan 2011, 22).

Poleg države in sindikatov pa pri analizi razvoja dogodkov ne moremo mimo tretjega socialnega partnerja v ESS – delodajalcev.

V Sloveniji so prisotne štiri delodajalske organizacije: Gospodarska zbornica Slovenije (GZS), Obrtna zbornica Slovenije (OZS), Združenje delodajalcev Slovenije (ZDS) ter Združenje delodajalcev obrtnih dejavnosti Slovenije. Najvplivnejša predstavnik delodajalcev znotraj ESS je nedvomno GZS, ki je že od začetka devetdesetih delovala kot najmočnejši glas pri izražanju interesov in zahtev delodajalcev v sistemu kolektivnih pogajanj, saj je združevala, z izjemo obrtnikov, skoraj vse subjekte na področju gospodarskih dejavnosti (Stanojević 2004, 6).

Ena glavnih značilnosti GZS v preteklem obdobju je bila, da je temeljila na obveznem članstvu in kot taka močno prispevala k vzpostavitvi slovenskega,

inkluzivnega modela industrijskih odnosov. Močna, centralizirana delodajalska organizacija je bila posebnost slovenskega modela industrijskih odnosov. V drugih tranzicijskih družbah tovrstni artikulaciji delodajalskih interesov praktično niso obstajali, saj so tam šibkim sindikatom nasproti stala močno razdrobljena in praviloma nevlivna delodajalska združenja (Stanojević 2004, 7).

Ker je bilo članstvo v GZS obvezno, so bila slovenska podjetja vezana na spoštovanje pogodb, ki jih je sklenila njihova zbornica. Tako je bila praktično celotna delovno aktivna populacija pokrita z določili kolektivnih pogodb, vsaj z najnižjimi standardi, ki so definirani v splošnih pogodbah, saj je kolektivne pogodbe v dogovorih s sindikati sprejemala ravno GZS. Obvezno članstvo v GZS je veljalo vse do leta 2006, ko je bil sprejet Zakon o gospodarskih zbornicah, ki je na novo ustanovil GZS kot prostovoljno združenje in dotedanjim članom GZS dal možnost izstopa iz članstva z pisno izjavo.

3.4 Druga polovica devetdesetih in obdobje po letu 2000

Drugo polovico devetdesetih je v odnosu sindikatov in vlade najbolj zaznamovala kontinuiteta dogodkov iz prve polovice desetletja. Na oblasti je bila levosredinska vlada pod vodstvom LDS, interakcija med sindikati in vlado pa je potekala po ustaljenih vzorcih, ki so se izoblikovali v prejšnjih letih. Med leti 1994 in 2003 so bili med socialnimi partnerji podpisani trije splošni socialni sporazumi, prav tako pa je bilo v istem obdobju podpisanih pet sporazumov o plačah in plačni politiki. Končala so se tudi dolgotrajna pogajanja o zakonu, ki bi urejal razmerja med delavci in delodajalci, leta 2002 je bil sprejet Zakon o delovnih razmerjih.

Navkljub navideznemu miru in sožitju med vlado in predstavniki delavcev, je potrebno v tem obdobju omeniti dva dogodka. Prvi je reakcija ZSSS in ostalih sindikatov na predlagani poizkus reforme pokojninskega sistema leta 1998. Sindikati pod vodstvom ZSSS so v marcu istega leta organizirali velike demonstracije proti predlagani reformi in sporni predlog je bil kmalu umaknjen. Drugi omembe vreden dogodek pa je

opozorilna stavka industrijskih sindikatov, organizirana s strani ZSSS februarja 2004. Sedem industrijskih sindikatov pod okriljem ZSSS se je združilo v enourni opozorilni stavki usmerjeni proti delodajalskim organizacijam, predvsem GZS in ZDS. Glavna zahteva je bila obnovitev sektorskih kolektivnih pogodb ter dvig plač, predvsem za delavce v najnižjih kategorijah dela. Čeprav delavce iz industrijskega sektorja pokrivajo splošne, nacionalne kolektivne pogodbe, so sindikati zagovarjali sektorske kolektivne pogodbe, saj bi z njimi delavci dosegli boljše pogoje in plače za najbolj ogrožene skupine delavcev (Grdešić 2009, 41). Pritisk sindikatov se je stopnjeval tudi v marcu in aprilu, tako da je bilo leta 2004 podpisanih 26 novih, sektorskih pogodb, tudi za nekatere od sektorjev, ki so bili vključeni v protestne dejavnosti.

Radikalna sprememba v slovenskem političnem prostoru se je zgodila, ko je na volitvah v oktobru leta 2004 mandat za sestavo vlade dobila desnosredinska Slovenska demokratska stranka (SDS) Janeza Janše. Prvič po letu 1992 (če izvajamo sedemmesečno vlado Andreja Bajuka, ki je mandat dobil, ko je bila aprila leta 2000 vladi Janeza Drnovška izglasovana nezaupnica) se je zgodilo, da na oblasti ni bilo LDS. Vlada Janeza Janše je kmalu predstavila svoj program gospodarskega razvoja Slovenije, ki je bil izrazito neoliberalen.

Glavno izhodišče programa je bilo, da je gospodarstvo nekonkurenčno zaradi prepočasnega prestrukturiranja podjetij ter preveč reguliranega gospodarstva. Tako je program zagovarjal prehod na radikalnejši model preoblikovanja gospodarske politike, saj dosednji, postopni model prestrukturiranja, ki je bil vpeljan v devetdesetih ni več primeren. Predlagani model naj bi vključeval zmanjšanje socialnih transferjev in plačil, zmanjševanje in celo ukinjanje nadomestil za brezposelne ter fleksibilizacijo trga delovne sile ter skrajšanje odpovednih rokov, kar bi olajšalo zaposlovanje in odpuščanje delavcev. Program je zagovarjal tudi vpeljavo tržnih mehanizmov v zdravstvo, umik države iz gospodarstva ter privatizacijo velikih podjetij v državni lasti, predvsem bank, zavarovalnic, telekomunikacijskih ter energetskega podjetij. Predlagana je bila pokojninska reforma, kakor tudi reforma izobraževalnega sistema, skratka – vpeljava tržnih mehanizmov v vse sfere družbe (Grdešić 2009, 42).

Najostrejšo reakcijo sindikatov pa je izzvala predlagana davčna reforma, predvsem predlagana enotna davčna stopnja, ki bi pomenila, da bi bili vsi sloji prebivalstva enako obdavčeni. Enotna, dvajset odstotna davčna stopnja, naj bi veljala za davek od dohodka pravnih oseb, dohodnino ter davek na dodano vrednost. To pa bi pomenilo, da bi se izdelki, ki so bili obdavčeni z osem in pol odstotnim davkom na dodano vrednost, predvsem hrana, znatno podražili. Najbolj bi ukrep torej udaril ravno socialno najbolj ogrožene sloje prebivalstva. To so sindikati doživeli kot neposreden napad na socialni položaj delavcev in najrevnejših državljanov in sindikati pod vodstvom ZSSS so kmalu javno izrazili svoje nasprotovanje predlagani davčni reformi. Pripravljeni so se bili pogajati o ostalih predlogih reform, predlog uvedbe enotne davčne stopnje pa so že vnaprej označili kot nesprejemljiv (Grdešić 2009, 43).

V odgovor predlaganim vladnim reformam so slovenski sindikati pod vodstvom ZSSS 26. novembra 2005 organizirali masovne delavske demonstracije pod geslom »Za ohranitev socialne države«, s katerimi so izrazili nestrinjanje s predlaganimi spremembami. Protestom so se pridružili tudi KNSS – Neodvisnost, PERGAM, Konfederacija '90, celo hrvaški SSSH, kakor tudi številne nevladne, študentske in upokojske organizacije. Več kot 400 avtobusov je v prestolnico pripeljalo delavce iz cele Slovenije. Slabemu vremenu navkljub se je na protestu po oceni ZSSS zbralo okoli 40 tisoč nezadovoljnih državljanov, kar pomeni, da je šlo za najštevilčnejši protest v samostojni Sloveniji. Vrhunec je protest dosegel z govorom Dušana Semoliča, predsednika ZSSS, v katerem je »izrazil upanje, da se bo socialni dialog nadaljeval, a posvaril, da so sindikati, če bo to potrebno, pripravljeni zahtevati referendum ali organizirati splošno stavko« (Grdešić 2009, 43).

Protesti so tako vladi poslali jasen signal o širokem družbenem konsenzu med različnimi družbenimi skupinami, ki so se združile v nasprotovanju predlaganim reformam, podpora vladi v javnosti pa je začela padati. Rezultat tega je bil odstop ideologa reform nove vladne koalicije in ministra za razvoj v Janševi vladi, Jožeta P. Damijana, ter znatna omilitev stališč vlade in umik spornih predlogov reform. Kmalu se je vlada s socialnimi partnerji pričela pogajati o novem socialnem sporazumu, stališča vlade pa so bila v primerjavi z prej predlaganimi reformami precej drugačna (Grdešić 2009, 43).

Pogajanja znotraj ESS so bila dolgotrajna, največji problem so predstavljale plače in plačna politika, in šele oktobra 2007 je bil s strani socialnih partnerjev podpisan nov socialni sporazum za obdobje 2007 – 2009. Ta je vseboval veliko kompromisnih rešitev, tako na področju obvladovanja inflacije, politike cen, socialnega dialoga, konkurenčnega gospodarstva, zaposlovanja in trga dela, kot tudi davčne politike, kjer ni bilo predvidenih radikalnih sprememb davčnega sistema. V sporazumu so bile za vsako od področij definirane tako naloge vlade, kot sindikatov in delodajalcev, ter zaveza socialnih partnerjev k socialnemu dialogu (Socialni sporazum za obdobje 2007-2009).

Navkljub začetnim naznakam, da socialni dialog z novo vlado ne bo deloval in da socialni partnerji, predvsem sindikati, ne bodo upoštevani, se je vzorec institucionaliziranega socialnega dialoga, ki se je vzpostavil v prejšnjem desetletju, nadaljeval.

Če je bila za devetdeseta leta značilna predvsem kontinuiteta na političnem prizorišču, pa za prvo desetletje v novem tisočletju tega ne moremo trditi. Na državnozborskih volitvah leta 2008 je namreč na oblast spet prišla levosredinska stranka, tokrat Socialni demokrati (SD). Mandat za sestavo vlade je dobil njihov predsednik Borut Pahor, ki je sestavil levosredinsko vladno koalicijo.

V drugi polovici prvega desetletja so se sindikati začeli soočati z drastičnim upadanjem članstva. V devetdesetih letih je bilo v Sloveniji namreč dobrih 40 odstotkov delavcev članov sindikatov, po meritvah iz leta 2008 pa je bilo članov sindikatov le še okrog 28 odstotkov (Mladina 2011).

V intervjuju v Mladini iz aprila 2011 Miroslav Stanojević pojasnjuje situacijo v drugi polovici prvega desetletja. Kot rezultat upadanja članstva sindikatov navaja radikalizacijo njihovih stališč in posledično vse večje težave v socialnem dialogu. Na drugi strani je država po vstopu v evro območje leta 2007 izgubila mehanizme kot je devalvacija nacionalne valute za spodbujanje izvoznega sektorja. Problematičen je tudi tretji val privatizacije, ki je imel ne le materialne, temveč tudi močne psihološke učinke, s katerimi je poglobil nezaupanje v celotni družbi. Tretji socialni partner, GZS, se je po spremembi statusa leta 2006 iz obveznega v prostovoljno članstvo prav tako

radikaliziral. Tako imamo v drugi polovici prvega desetletja dva radikalna partnerja in vlado, ki se v novonastalih razmerah nikakor ne znajde. Ob začetku mandata je Pahorjeva vlada začela dialog z socialnimi partnerji, a kmalu ugotovila, da imajo precej radikalna stališča.

V nekem trenutku, verjetno je to potekalo spontano, se je odločila, da bo zanemarila dialog s socialnimi partnerji, ga dala na stran, ali pa se mu celo odpovedala. Takrat je vlada začela delovati unilateralno. Vzpostavila je sistem enostranskega odločanja. Nekakšno prelomnico sem zaznal po dogajanju v Gorenju, ko se je delavstvo uprlo zaradi nizkih plač. Ta dogodek je sprožil razpravo o minimalni plači. Potem je vlada dvignila minimalno plačo. Ponujen je bil nekakšen »deal«, vendar v zelo neposredni obliki: vzemi ali pusti. Nato se je vse odvijalo kot v filmu. Totalni kaos. Sindikati so namreč zahtevali brezpogojno dvigovanje plač. Brezpogojno. Vlada se strinja, znorijo pa delodajalci. Strga se jim film, ne hodijo več na seje Ekonomsko-socialnega sveta. Pa je vlada sklenila, da bo sama urejala razmerja, brez socialnih partnerjev. In je šla sama po tej poti, nezaupanje vanjo pa se je vse bolj poglobljalo. Tako se je, v grobem, dogajalo (Mladina 2011).

Konflikti med vlado in sindikati so v takem ozračju postali stalnica, največje spore pa je povzročalo enostransko sprejemanje reform s strani vlade, ki je odločitve sprejemala brez posveta s socialnimi partnerji. Ena najpomembnejših je bila pokojninska reforma, ki je bila v parlamentu sprejeta v decembru leta 2010. Predvidevala je precej radikalno zviševanje starostne meje upokojevanja ter podaljšanje delovne dobe zaposlenih. Predlog sprememb pokojninskega sistema je bil v parlament poslan in sprejet brez minimalnega soglasja socialnih partnerjev, tako sindikatov kot tudi posameznih delodajalcev, zato so sindikati takoj odreagirali. Po nizu protestov so pričeli z zbiranjem podpisov državljanov za izvedbo referenduma o predlagani reformi in zahtevanih štirideset tisoč podpisov tudi kmalu zbrali. Referendum je bil razpisan za 5. junij 2011, na njem pa je kar sedemdeset odstotkov udeležencev glasovalo proti predlagani reformi pokojninskega sistema. Podpora vladi je vseskozi strmo padala in v septembru 2011 je bila vladi izglasovana nezaupnica ter razpisane predčasne volitve.

Mandat za sestavo nove vlade je po prvih predčasnih državnozborskih volitvah v samostojni Sloveniji v decembru 2011 ponovno dobila SDS, ki sicer ni bila relativna zmagovalka volitev, a Pozitivni Sloveniji (PS) Zorana Jankovića, prejemnici največ glasov, ni uspelo sestaviti koalicije za večino v državnem zboru. Nova vlada je kmalu po nastopu mandata pripravila izhodišča za nov socialni sporazum 2012 – 2017, ki jih je konec februarja 2012 predstavila socialnim partnerjem in postavila ambiciozen cilj sprejetja socialnega sporazuma do 20. junija 2012.

4 HRVAŠKA

4.1 Prva polovica devetdesetih

Hrvaški sindikati so v začetku devetdesetih let doživljali podoben razvoj kot slovenski, največja podobnost tega obdobja pa je nedvomno delitev na »stare – komunistične« in »nove – nekomunistične« sindikate. Bivši monopolni sindikat se je preoblikoval v SSSH (Savez samostalnih sindikata Hrvatske – Zveza samostojnih sindikatov Hrvaške) in se uspešno reformiral, pojavile pa so se tudi nove konfederacije sindikatov, med večjimi KNHS (Konfederacija Nezavisnih Sindikata Hrvatske – Konfederacija neodvisnih sindikatov Hrvaške) in HUS (Hrvatska Udruga Sindikata – Hrvaško združenje sindikatov).

Postkomunistično Hrvaško na sindikalnem področju zaznamujejo radikalne spremembe povezane z de-ideologizacijo, de-institucionalizacijo in pluralizmom sindikatov. A ravno zaradi pluralizma pride do dezintegracije in razpršitve sindikatov ter slabitve njihove moči, ki je v določeni meri povezana z ekonomskim razpadom socialističnega sistema produkcije, s privatizacijo, s prizadevanji novoizvoljenih oblasti, da bi nadzorovale sindikate, z nenadno rastjo nezaposlenosti, ter z negativno konotacijo povezano s poprej monolitnim sindikatom (Kokanović 1999, 203).

Vlada pod vodstvom Tuđmanove Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) je z nizom potez poizkušala prevzeti nadzor nad sindikati. Najprej so poskusili izzvati spor znotraj SSSH, zatem kontrolirati novonastalo KNHS, na koncu pa so ustanovili tretjo

konfederacijo – HUS. Toda to vladi ni dalo želene količine nadzora nad sindikalnim delovanjem, saj je SSSH uspela zadržati skoraj vse članstvo in prevzela vodečo vlogo med sindikati. Poteze vlade so dale jasno sporočilo, da med vlado in sindikati ne gre pričakovati nikakršnega prijateljstva (Grdešić 2006, 129).

Glavni dejavnik dogajanja v Hrvaškem prostoru v začetku devetdesetih je bila vojna, ki je izbruhnila leta 1991. Zaradi težavne situacije v kateri se je znašla država so glavne hrvaške sindikalne konfederacije (SSSH, HUS, KNSH) z vlado podpisale tako imenovani »Vojni sporazum« ali »Sporazum o sodelovanju in delovanju v času vojnega stanja ali neposredne ogroženosti neodvisnosti in enotnosti Republike Hrvaške«. V tem dokumentu so bile določene glavne obveznosti in dolžnosti obeh vpletenih strani: sindikati so se zavezali, da ne bodo organizirali stavk in se ne bodo posluževali drugih industrijskih akcij, vlada pa se je zavezala, da se bo s sindikati posvetovala o vseh odločitvah povezanih z delavskimi in socialnimi pravicami, ter ob pripravi zakonodaje in drugih regulacij na teh področjih (Grdešić 2009, 27).

Najpomembnejši vidik vojnega sporazuma je bil odpoved pravici do stavke s strani sindikatov, saj je vlada s tem pridobila socialni mir, potreben za organizacijo obrambe države. Toda premirje med vlado in sindikati ni trajalo dolgo, saj so sindikati hitro postali nezadovoljni z delovanjem vlade, predvsem s prakso, da se z administrativnimi ukrepi omejuje rast plač in s tem obvladuje visoka inflacija (Grdešić 2006, 130).

Marca 1992 se je začela prva akcija sindikatov proti vladi, ki je pomenila propad »Vojnega sporazuma«. Največji sindikat SSSH je pričel zbirati podpise peticije v podporo zahtevam hrvaških delavcev, ki je vsebovala zahtevo po zviševanju plač v skladu z inflacijo, zahtevo po povečanju nadomestil za nezaposlene, zahtevo po povečanju delavske participacije, zahtevo po pravnem varovanju sindikalnih predstavnikov, zahtevo po uzakonitvi obstoječih kolektivnih sporazumov, ter zahtevo za izgradnjo socialne države. Dotaknili so se tudi privatizacije in sicer z zahtevo po brezplačni delitvi delnic delavcem, saj so podjetja videli kot last tistih, ki v njih delajo. Plačevanje delnic bi za delavce pomenilo kupovanje tistega, kar je »že njihovo«. V obdobju dveh tednov je SSSH zbral približno 335.000 podpisov, navkljub temu pa je bil vpliv peticije na vlado omejen (Grdešić 2006, 130).

V letu 1992 so sindikati dosegli dogovor z vlado in podpisana je bila kolektivna pogodba o plačah v kmetijstvu. Sporazum je bil podpisan na dan, ko so sindikati najavili stavko in le nekaj dni pred volitvami v hrvaški parlament. HDZ je nato na volitvah dobil največ glasov in sestavil vlado. Sindikati so nato zahtevali podpis kolektivne pogodbe tudi za javni sektor, ki je bil prav tako podpisan, a šele po grožnji s stavko s strani sindikatov. Vendar pa se vlada ni počutila obvezane, da podpisane pogodbe spoštuje, in le nekaj mesecev kasneje so bile podpisane pogodbe razveljavljene. (Omerbašić in Poulsen 2009, 36) Vlada jih je razveljavila z odredbo, v kateri je rast plač ponovno omejila, da bi na ta način zajezila inflacijo (Grdešić 2009, 29).

Septembra 1992 so sindikati organizirali javno akcijo pridobivanja podpore za splošno stavko, ki bi predstavljala protiukrep izničenju kolektivnih pogodb s strani vlade. Vlada je sindikate vzela resno: predsednik republike Franjo Tuđman je sklical sestanek s sindikalnimi voditelji, ter predlagal ustanovitev komisije, ki bi nastalo situacijo poizkušala rešiti. Naslednji dan je bila sporna vladna odredba izničena in s tem tudi razlog za splošno stavko. Vendar pa je način, na katerega se je pričujoča težava reševala pokazal, da so mirni odnosi med vlado in sindikati le začasni, saj je bila sporna odredba razveljavljena z novo, ki je prejšnjo razglasila za neveljavno. Tako ni bilo jasno razvidno, ali se bo plačna politika določala z kolektivnimi pogajanjmi, ali ne (Grdešić 2009, 30).

V naslednjih mesecih pogajanja vlade in sindikatov niso bistveno napredovala, zato je SSSH 11. marca 1993 organiziral splošno stavko. Ta je trajala štiri ure, potekala pa je le v delih Hrvaške, ki niso bili v neposredni vojni nevarnosti. Stavki se je za dvanajst minut pridružil tudi HUS, kar je predstavljalo njihovo simbolično emancipacijo in avtonomnost. KNSH stavke ni podprl, a ja dopustil posameznim sindikatom, članom konfederacije, da se stavke udeležijo. Po podatkih SSSH se je stavki pridružilo okoli 420.000 ljudi, kar je predstavljalo več kot 80 odstotkov njihovega članstva, po podatkih HUS pa je v stavki sodelovalo celo okoli 90 odstotkov njihovih članov (Grdešić 2006, 131).

Soočena s tako obsežnim socialnim nemirom je bila vlada prisiljena spremeniti svoje stališče. Omejevanje plač je bilo opuščeno za vsa podjetja, ki so poslovala z

dobičkom, takšna podjetja so lahko sedaj svobodno urejala svojo plačno politiko. V podjetjih, ki so poslovala slabo ali z izgubo naj bi plače prav tako rasle, a le deset odstotkov počasneje od inflacije. Plače v javnem sektorju naj bi rasle s plačami v gospodarstvu. A tudi ta rešitev se je pokazala za kratkotrajno, saj se je pokazalo, da ima hrvaška vlada veliko nagnjenost k administrativnemu omejevanju plač, kar jih je skozi celotna devetdeseta leta vodilo k konfliktom s sindikati, ki so zahtevali opustitev takšne prakse in implementacijo kolektivnih pogajanj (Grdešić 2006, 131).

Področje plačne politike ni bilo edino kjer so hrvaški sindikati prihajali v konflikt z vlado, saj je velik problem predstavljalo tudi področje privatizacije. In če so sindikati uspeli imeti na oblikovanje plačne politike na hrvaškem v določeni meri vpliv, se je na področju privatizacije pokazalo, da moči s katero bi vplivali na ključne odločitve vlade nimajo.

4.2 Privatizacija

Privatizacijski model, ki je bil uzakonjen v letu 1991 z Zakonom o pretvorbi družbenih podjetij (Zakon o pretvorbi društvenih poduzeća) je v svoji prvi fazi dopuščal bolj ali manj spontane notranje odkupe delnic s strani delavcev in menedžmenta. A ker je bil rok za izvedbo teh odkupov precej kratek (le do 30. junija 1992), večina podjetij takšnega načina privatizacije ni bila sposobna izvesti. Lastništvo podjetij, ki v prvi fazi niso bila privatizirana je bilo nato preneseno na državo. Podjetja, ki so bila prenesena pod nadzor vlade in hrvaškega Sklada za privatizacijo, so bila v večini prodana na javnih dražbah, razpisih in z neposrednimi pogodbami (Grdešić 2009, 32).

Aprila leta 1991 sta SSSH in KNSH vladi poslala zahtevo, v kateri sta se zavzela za prenehanje izvajanja privatizacije po predlaganem modelu, toda kljub temu je bil Zakon o pretvorbi družbenih podjetij sprejet (Grdešić 2006, 131). To je bilo ravno nasprotno od tega, kar je želela večina prebivalstva. Po raziskavi, ki jo je izvedla Fakulteta za politične znanosti v Zagrebu je bilo 85 odstotkov vprašanih mnenja, da bi morale biti delnice brezplačno razdeljene med delavce (Kasapović 2001, 282).

Večino kupcev so tako v procesu privatizacije iskali preko javnih dražb, razpisov ter z neposrednimi pogodbami. To je vladi dalo možnost izbiranja bodočih lastnikov podjetij. Pomemben element hrvaške privatizacije je bila tudi menjava starega razreda menedžerjev z novimi, politično sprejemljivimi, kar je razdrlo staro socialistično koalicijo delavcev in menedžerjev (Grdešić 2008, 139).

Privatizacijo je imela tako v rokah majhna skupina ljudi zbrana okoli Hrvaškega fonda za privatizacijo, ki je praktično sama odločala o usodi državnih podjetij. Največ so v tej situaciji pridobili novi podjetniki, izbrani menedžerji ter politični ljubljenci stranke HDZ. Zaradi specifične situacije so bili ti najbližje virom financiranja – bankam in skladom pod državnim nadzorom, vojna pa je odprla veliko možnosti za »vojno dobičkarstvo«, kot tudi za kanaliziranje tega dobička v delnice. Demokratična orodja in institucije, ki bi v običajnih okoliščinah vršile nadzor nad procesom privatizacije, so bile v danih okoliščinah praktično brez moči, saj je bilo, kot se je kasneje izkazalo, obdobje vojne in malodušje v družbi v tem obdobju idealna priložnost za izvedbo raznih malverzacij pri prenašanju državne lastnine v privatno (Franičević 2002, 19). »Glede na obnašanje vladajoče elite v tem obdobju, je proces privatizacije na Hrvaškem zaznamovan s samovoljnim favoriziranjem, korupcijo in odkrito nelegalnostjo« (Grdešić 2006, 131).

Tudi v tistih podjetjih, v katerih je bil v prvi fazi izveden prevzem s strani delavcev ali delavcev in menedžmenta z notranjimi odkupi, stvari niso potekale po željah novih lastnikov. Delavci so bili pod velikim pritiskom odplačevanja obrokov za odkup delnic, toda v situaciji nizkih plač, visoke inflacije in vojne to pogosto zaradi skrbi za lastno eksistenco ni bila njihova prioriteta. Mnogi so tako zaradi težke ekonomske situacije in trenutne potrebe po denarju prodali svoje delnice tistim, ki so bili za njih pripravljeni plačati, kljub temu, da so se delnice odkupovale po veliko nižji vrednosti od dejanske. Kupci teh delnic so bili najpogosteje menedžerji in zunanji ponudniki, ki so želeli prevzeti podjetje. V prodajo je delavce prisilil tudi kratek, petletni rok za odplačilo delnic, ki ga je vlada kasneje sicer podaljšala na dvajset let, a za veliko delavcev prepozno, saj so zaradi nezmožnosti odplačevanja obrokov delnice enostavno prodali že pred iztekom petletnega odkupnega roka. Takšni nejasni in samovoljni zakonodajni postopki so zaznamovali celoten proces privatizacije, saj je bilo v obdobju desetih let sprejetih kar dvanajst zakonov o privatizaciji, kar je pripeljalo do

vzdušja zakonske negotovosti, v katerem so bila pravila igre znana le ozkemu krogu izbranih (Grdešić 2009, 33).

Delavci in sindikati so imeli malo nadzora in vpliva na celoten proces, čeprav so sindikati po najboljših močeh poizkušali biti pomemben dejavnik. SSSH je tako ustanavljal združenja malih delničarjev, da bi tako preprečeval zunanje prevzeme. Poizkušali so tudi vplivati na menedžment v podjetjih, da bi ustvarjene dobičke podjetja namenili za kredite delavcem, ki so ostali brez dela, ter jim s tem pomagali pri zagonu lastnih poslov, a ti poizkusi niso imeli vidnejših posledic. Danes je odstotek delavcev, ki imajo delež v lastništvu svojega podjetja zelo majhen (Grdešić 2006,132).

Ko je nastopila druga faza privatizacije je HDZ poizkusil privabiti več majhnih delničarjev preko privatizacije s certifikati. Tak način privatizacije je javno podprla tudi SSSH, saj naj bi ta predstavljala način vključitve javnosti v procese privatizacije, ki so ji bili do tedaj praktično nedostopni. Toda kljub podpori se HDZ ni odločila za delitev certifikatov vsem državljanom in delavcem, temveč je ciljala na tiste z vojno zaznamovane skupine državljanov od katerih je bil njihov obstanek na oblasti najbolj odvisen. Certifikate so tako dobili vojni veterani, begunci, ter bivši disidenti in politični zaporniki. A tudi ta faza privatizacije se je izkazala za neuspešno, saj je skozi enake mehanizme kot v prvi fazi zgolj centralizirala lastniške deleže v rokah tistih, ki so privatizacijo izpeljevali (Grdešić 2009, 33). Tudi v teh demografskih skupinah je bila namreč trenutna potreba po denarju zaradi stanja gospodarstva velika, zato je veliko število certifikatov hitro zamenjalo lastnika in tudi v tem primeru prešlo v last tistih, ki so bili najbližje virov financiranja.

4.3 Druga polovica devetdesetih

Drugo polovico devetdesetih je na Hrvaškem zaznamovalo naraščajoče nezadovoljstvo državljanov z oblastjo, kar na prehodu v novo desetletje prinese menjavo politične stranke na oblasti. Sindikati so bili pomemben dejavnik mobilizacije tega nezadovoljstva, saj so v nizu akcij prevzeli vodilno vlogo organizacije nezadovoljnih družbenih gibanj, ki so zahtevala menjavo avtoritativne in ekonomsko neuspešne vlade.

Načini delovanja vlade, ki so zaznamovali prvo polovico devetdesetih let so se v veliki meri nadaljevali tudi v drugi polovici desetletja. Sindikati so bili v konfliktu z vlado glede načina delitve glasov znotraj tripartitnega telesa GSV (Gospodarsko-socialno vijeće – Gospodarsko socialni svet), ustanovljenega že leta 1993, ki je v praksi začelo delovati šele po letu 2000 in po menjavi oblasti. Najbolj pereča tema je bila še vedno nagnjenost vlade k administrativnemu omejevanju plač, ter slaba implementacija sprejetih dogovorov o kolektivnih pogajanjih (Grdešić 2009, 46).

Pomemben dejavnik nezadovoljstva sindikatov z oblastjo so bile tudi spremembe delavske zakonodaje. Zakon o delu je stopil v veljavo 1. januarja 1996. Navkljub sprejetju zakona je ostalo jasno razvidno neravnovesje moči v korist interesov kapitala in v škodo delavcev, saj so zakonske določbe bolj koristile močnejši strani na trgu dela – delodajalcem (Kokanović 1999, 202). Najpomembnejše spremembe, ki jih je zakon prinesel, so bile, da so industrijski odnosi sedaj zajemali pogodbene odnose, trg delovne sile pa je bil delno dereguliran z skrajšanimi odpovednimi roki in nižjimi odpravninami. Zakon je bil v večini produkt večletnih tripartitnih pogajanj, a končna različica zakona je bila v Sabor poslana brez doseženega konsenza vseh socialnih partnerjev.

Upor javnosti proti vladavini HDZ je dosegel vrhunec februarja 1998, ko se je v Zagrebu v organizaciji večine hrvaških sindikatov – toda brez SSSH, ki je bil sredi intenzivnih pogajanj z vlado – v protest proti tedanji oblasti zbralo med šestdeset in osemdeset tisoč ljudi. Uradni odgovor HDZ je bila primerjava protestov z poizkusom »albanizacije« Hrvaške (Grdešić 2009, 47) in kmalu je postalo jasno, da je dialog

sindikatoz z obstoječo oblastjo praktično nemogoč. Sindikati so se tako obrnili k opozicijskim strankam, v katerih so videli bodoče pogajalske partnerje. Novembra 1999 je tako SSSH z dvema glavnima opozicijskima strankama, Socialdemokratsko partijo Hrvatske (SDP) ter Hrvatsko socialno-liberalno stranko (HSLs), podpisal sporazum naslovljen »Dogovor za pravično Hrvaško«. Dokument je vključeval petindvajset zahtev, ki jih je SSSH poslal vsem tedanjim parlamentarnim strankam, ki so zadevale razvoj, prestrukturiranje kmetijstva, revizijo privatizacije, reformo sistema zaposlovanja, reformo zdravstvenega sistema, boljšo zaščito sindikalnih pravic, ter spremembe zakona o delu (Grdešić 2006, 135). Čeprav je podpisani dokument zelo splošno predstavljal zahteve sindikatov in jih prikazal bolj kot cilje, ki jih je potrebno doseči in ne kot konkretne projekte, je bil z vidika sindikatov velikega pomena. Opozicijske stranke so namreč s podpisom tega dokumenta nakazale pripravljenost na vključevanje sindikatov v procese reform, kot tudi zavedanje dejstva, da potrebujejo za pohod na oblast podporo največjega sindikata. Kasneje so identičen dokument podpisale tudi preostale štiri opozicijske stranke, in ko je leta 2000 na oblast prišla koalicijska šestih levo orientiranih strank, se je dialog z sindikati nadaljeval.

4.4 Po letu 2000

Pomemben dosežek hrvaških sindikatov je bil podpis »Partnerstva za razvoj« decembra leta 2002. Namen dokumenta, podpisanega s strani nove hrvaške vlade ter hrvaških sindikatov, je bila vzpostavitev novega načina vodenja vladne politike. Ta naj bi bil popolnoma nasproten tistemu, ki ga je izvajala vlada v devetdesetih letih. Glavna namera je bila vzpostavitev širokega nacionalnega konsenza, vključitev čim večjega števila različnih akterjev v procese političnega odločanja, še posebej sindikatov in delodajalcev, ter pridobitev podpore javnosti za načrtovane reforme (Grdešić 2009, 135).

Dokument je bil prvi produkt GSV-ja, tripartitnega telesa, ki je v praksi zaživel šele s prihodom nove oblasti, sestavljali pa so ga predstavniki vlade, sindikatov in delodajalcev. Socialni pakt, sklenjen s strani sindikatov in vlade s podpisom tega dokumenta, je bil odprt tudi za druge družbene akterje, predvsem druge sindikate,

društva, politična združenja in stranke, ter akademske institucije. Toda problem podpisanega dokumenta je bil, da ni vseboval načinov za doseg zadanih nalog, kot tudi ne konkretnih ciljev in predvsem rokov, v katerih naj bi bili ti cilji doseženi. To je zmotilo mnoge, še najbolj pa KNHS, ki je zaradi navedenih pomanjkljivosti sodelovanje v partnerstvu odbil (Grdešić 2009, 135).

Da bi te pomanjkljivosti odpravili, ter konkretizirali vsebino podpisanega partnerstva, je HSSS preko enega svojih najvplivnejših in najmočnejših sindikatov PPDIV – Sindikata zaposlenih v kmetijstvu, prehrambni in tobačni industriji ter vodnem gospodarstvu (Sindikat zaposlenih u poljoprivredi, prehrambenoj i duhanskoj industriji i vodoprivredi) dosegel, da so se podpisanemu dokumentu dodali štirje aneksi. Prvi s področja socialne politike, drugi s področja plač, tretji s področja privatizacije in četrti s področja analize Evropske socialne listine in raznih konvencij mednarodne organizacije dela (Grdešić 2009, 135). V tekst »Partnerstva za razvoj« so dodali, da morajo biti ti štirje aneksi podpisani do 1. aprila 2002, v nasprotnem primeru bi SSSH zapustil partnerstvo.

Dokument je najprej predvideval nastop »prve faze«, v kateri bi bila potrebna »znatna odrekanja«, a sprva ni bilo jasno kakšna odrekanja je imela vlada v mislih. Kmalu je postalo jasno, da ta odrekanja pomenijo deregulacijo trga delovne sile, ki bi delodajalcem znatno olajšala odpuščanje in najemanje delovne sile s krajšimi odpovednimi roki in nižjimi odpravninami, vse to pa bi dosegli z spremembami zakona o delu. Takšna deregulacija trga je bila eden od pogojev, postavljenih s strani Svetovne banke, ki je Hrvaški odobrila kredit za strukturno prilagoditev vreden 202 milijona ameriških dolarjev (Grdešić 2006, 49). Navkljub temu, da so sindikati odločno nasprotovali takšni deregulaciji trga delovne sile, je bilo s strani SSSH še vedno čutiti zavzetost za sodelovanje v partnerstvu za razvoj. Ostali sindikati, ki so se vladi bolj odprto zoperstavili, denimo KNHS, pa so s svojimi nastopi ustvarjali pritiske na sindikate v partnerstvu, prikazujoč jih kot slabotne in preveč popustljive v očeh javnosti (Grdešić 2009, 136).

Do konca marca 2002 ni bil podpisan noben od štirih aneksov k »Partnerstvu za razvoj«, zato je SSSH izpolnila svojo napoved in izstopila iz partnerstva, kar je podpisani dokument ter pakt, ki ga je le-ta predstavljal obsodilo na propad. Kmalu

zatem so pakt zapustili tudi preostali sindikati. Pomemben dejavnik pri izstopu SSSH iz pakta so bila notranja nesoglasja znotraj sindikata samega, pri čemer je prednjačilo nezadovoljstvo največjega sindikata znotraj SSSH – PPDIV, ki je paktu nasprotoval. Glavni argument PPDIV je bil, da je tripartitno sodelovanje zgolj iluzija, saj politiko povezano z delavno silo in zaposlovanjem določa Svetovna banka in ne socialni partnerji (Grdešić 2009, 51). Navkljub izstopu iz partnerstva so se tripartitna pogajanja nadaljevala in v juliju leta 2003 je bil sprejet nov Zakon o delu. Pred njegovim sprejetjem so bili sindikati večkrat v konfliktu z vlado, ti konflikti pa so večinoma prinesli nova pogajanja in usklajevanja stališč (Grdešić 2009, 52).

Levosredinska vlada pod vodstvom SDP je v predvolilni kampanji pred svojim prihodom na oblast, kot enega ključnih ciljev navajala revizijo privatizacije in obračun s tistimi, ki so se na skozi privatizacijo nepošteno okoristili. Toda kljub temu, da je revizija privatizacijskih postopkov odkrila ogromno nepravilnosti, okrog dva tisoč v več kot tisoč petsto podjetjih (Grdešić 2009, 52), razrešitev tega problema vladi ni uspela. To je povzročilo rast nezadovoljstva z vladno koalicijo, kar je pripeljalo do ponovne menjave oblasti. Novembra 2003 je oblast znova prevzela HDZ. Ta je izkoristila izkušnje iz prejšnjih mandatov, saj sprva ni posegala v teme in reforme, ki so za sindikate najbolj občutljive. Sindikatov sicer v pripravo vladnih reform niso vključevali, a so reakcije sindikatov na predloge reform izzvale vladne reakcije. Primer takšne reforme je predlagana reforma zdravstva, pripravljena brez posvetovanja s sindikati, ki je predvidevala privatizacijo dela zdravstvenega sistema. Po njeni objavi so sindikati nanjo burno odreagirali, v protest zbrali več kot 300.000 podpisov in predlog reforme je bil s strani vlade umaknjen (Grdešić 2009, 53).

Takšna praksa je postala na Hrvaškem stalnica, eden zadnjih primerov pa je predlog reforme Zakona o delu iz leta 2010, sprejet brez posvetovanja s sindikati, ki je naletel na oster odpor sindikatov. Najbolj sporna je bila sprememba 262. člena, ki določa trajanje kolektivnih pogodb do sklenitve novih. Ta naj bi bil spremenjen v škodo delavcev, saj je predvideval, da kolektivne pogodbe po njihovem izteku nadomesti pravilnik o delu, ki pa je enostranski akt delodajalca in ne bi smel urejati pravic zaposlenih. Sindikati so se na predlog reforme odzvali z zbiranjem podpisov v podporo izvedbe prvega referenduma v zgodovini samostojne Hrvaške. Za izvedbo referenduma je po hrvaški zakonodaji potrebno zbrati 450.000 podpisov, sindikatom

pa je uspelo zbrati kar 815.000 podpisov državljanov. Hrvaška vlada je predlog spremembe zakona umaknila in s tem referendumu ni bilo potrebno izvajati.

Ko se je po dveh mandatih HDZ-ja na oblasti nedavno spet znašla levosredinska koalicija, so spremembe zakona o delu spet aktualne. Hrvaški sindikati vlado že po nekaj mesecih mandata obtožujejo, da z njimi komunicira le prek medijev, ter da nima želje po vzpostavitvi socialnega dialoga, kar kaže, da se vzorec delovanja in pozicija sindikatov v družbi ne glede na ideološki predznak vladajoče koalicije ohranja.

5 SLOVENIJA IN HRVAŠKA

Tako v Sloveniji kot tudi na Hrvaškem sta po osamosvojitvi vodilno vlogo prevzela reformirana režimska sindikata, v Sloveniji ZSSS, na Hrvaškem pa SSSH. Prav tako so se v obeh državah pojavili novi sindikati brez povezav z bivšim režimom, ki so bili blizu novim strankam politične desnice, a ta vpliv politike se je tako v Sloveniji kot na Hrvaškem z leti zmanjšal in praktično izginil.

Prva in glavna razlika med okoliščinami v katerih so se znašli sindikati v obeh državah je nedvomno vojna za neodvisnost. V Sloveniji je oborožen spopad trajal le deset dni in na delovanje sindikatov samih praktično ni imel vpliva, medtem ko je bila Hrvaška v vojni prva štiri leta svoje samostojnosti, kar je znatno otežilo okoliščine v katerih so se oblikovali in delovali hrvaški sindikati. S podpisanim »Vojnim sporazumom« so se hrvaški sindikati odpovedali pravici do stavke, ki je bila v Sloveniji od vsega začetka glavno sindikalno orodje. Kljub temu je bila prva splošna stavka v Sloveniji izpeljana leta 1992, na Hrvaškem pa leta 1993.

Prvo področje na katerem so se sindikati zoperstavili vladi v obeh državah je bila plačna politika. Slovenija in Hrvaška sta se z razpadom Jugoslavije znašli v veliki gospodarski krizi. Izguba jugoslovanskega tržišča, na Hrvaškem tudi vojna, je prinesla velik padec gospodarske moči obeh držav, ki sta z osamosvojitvijo uvedli

tudi vsaka svojo valuto. Reakcija vlad na rastočo inflacijo v obeh državah je bila podobna – reagirali so z zamrznitvijo rasti plač, ki se tako niso dvigovale skladno s padcem vrednosti denarja, kar je prineslo drastičen upad kupne moči prebivalstva. To je izzvalo reakcijo sindikatov tako v Sloveniji kot na Hrvaškem.

Slovenski sindikati so se odzvali z organizacijo splošne stavke. Pod takšnim pritiskom je bila slovenska vlada prisiljena spoštovati izkazano voljo delavcev, zato je sporni zakon o plačah umaknila, sindikate pa sprejela kot socialne partnerje. Takšne enostranske restriktivne mere se v začetnem obdobju demokratizacije Slovenije niso več ponavljale.

Hrvaški sindikati so na enostransko sprejetje restriktivne plačne politike reagirali z zbiranjem podpisov. Vlada je sindikatom ugodila, z njimi podpisala kolektivno pogodbo o rasti plač v kmetijstvu, a pogodbo z odredbo kmalu razveljavila. Sindikati so na ponovno enostransko delovanje vlade zopet odreagirali, zagrozili s stavko, in vlada je sporno odredbo razveljavila. Težavo pa je predstavljalo dejstvo, da je vlada zopet odreagirala le z odredbo, ki je razveljavila prejšnjo. To je kratkoročno sicer pomirilo sindikate, a še vedno ni bilo videti, da vlada sindikate sprejema kot socialne partnerje s katerimi se je pripravljena pogajati. Prav tako ni bilo nobenih premikov v smeri institucionalizacije odnosov med socialnimi partnerji. Sindikati so nato v letu 1993 organizirali splošno stavko, ki je prinesla kratkoročno spremembo vladnega odnosa do formiranja plačne politike, vendar so vladni enostranski administrativni ukrepi na področju plačne politike, kakor tudi konflikti s sindikati kot posledica takšnih enostranskih aktov, v devetdesetih letih ostali stalnica v hrvaškem političnem prostoru.

Ključna razlika je torej v reakcijah vlad na proteste sindikatov. Slovenska vlada je po izraženem masovnem nezadovoljstvu sindikate sprejela kot pomembne, morda celo enakovredne partnerje, ter jih najprej neformalno, kasneje skozi ESS pa tudi formalno in institucionalizirano vključila v soodločanje o temeljnih vprašanjih povezanih z interesnimi področji sindikatov. Na Hrvaškem je bila, nasprotno, vladna reakcija vedno kratkoročna, usmerjena k pridobitvi trenutnega socialnega miru, in prav zaradi kratkoročnih posledic ukrepov vlade in konstantnosti enostranskih odločitev, kot tudi odsotnosti kakršne koli formalizacije in institucionalizacije dialoga

med vlado in sindikati, so se medsebojni konflikti med vlado in sindikati nadaljevali skozi celotna devetdeseta leta.

Naslednje vprašanje s katerim so se soočili sindikati tako v Sloveniji kot na Hrvaškem je bilo vprašanje privatizacije. Lastništvo podjetij, ki so bila v Jugoslaviji v družbeni lasti je bilo potrebno v novih, demokratičnih okoliščinah ustrezno redefinirati in prenesti na nove lastnike.

V Sloveniji je vlada najprej predlagala model, po katerem naj bi večino lastništva prevzela država, manjši del, le deset odstotkov pa bi pripadel zaposlenim. Sindikati so se predlogu uprli, višek pa je nasprotovanje doživelo s protestnim shodom, ki se ga je udeležilo deset tisoč ljudi. Predlagani model je bil tako zaradi nasprotovanja sindikatov, kakor tudi politične opozicije umaknjen. Po dolgotrajni razpravi o načinu, na katerega naj bi se družbena lastnina privatizirala, je bil na koncu sprejet kompromis, ki je bil v svojem bistvu precej naklonjen zahtevam sindikatov. Tako je sprejetje Zakona o privatizaciji v najpomembnejšem segmentu tranzicije – privatizaciji pomenilo uveljavitev zahtev delavcev, ter veliko simbolično zmago sindikatov.

Na Hrvaškem je privatizacija potekala povsem drugače. Vlada je brez širše razprave sprejela Zakon o pretvorbi družbenih podjetij in kmalu je bila večina podjetij v državni lasti. Sindikati so zakonu nasprotovali, a v samem procesu odločanja njihove zahteve niso bila upošteevane, zato je bil delež delavcev, ki so postali lastniki delnic v podjetjih zelo majhen. Hrvaška vlada je torej sindikate in njihove zahteve v procesu odločanja ignorirala. In če je v Sloveniji prav privatizacija tista, ki je pomenila simbolni korak k organiziranemu sistemu industrijskih odnosov, je na Hrvaškem pomenila odstranitev sindikatov iz političnega odločanja, njihovo marginalizacijo, ter jim odvzela vlogo socialnih partnerjev.

Ob primerjanju okoliščin v katerih se je formiralo delovanje sindikatov je pomembno omeniti tudi kontinuiteto vlad v obeh državah. V Sloveniji je bila, z izjemo prve vlade, skozi celotno obdobje devetdesetih let na oblasti levsredinska koalicija pod vodstvom LDS, ki je na oblast prišla po sprejetju delavcem naklonjene privatizacijske zakonodaje. Svojo vladavino je obeležila z sodelovanjem s sindikati, jih priznala kot socialne partnerje, jih kot take tudi obravnavala, ter institucionalizirala tripartitne

odnose. Hrvaška pa je bila praktično celotno obdobje devetdesetih let pod vladavino desnosredinske koalicije pod vodstvom HDZ, ki je svojo oblast vzpostavila na osamosvojitvi, vojni, ter na zavračanju ostankov bivše, socialistične države. Ta vlada je sindikate dojemala kot relikv bivega režima, jih poizkušala pridobiti pod svoj vpliv ter jih v večini procesov odločanja preprosto ignorirala. Kontinuiteta odnosa vladajoče elite, ki se je tako v eni kot v drugi državi obdržala praktično celotno prvo desetletje samostojnosti, ko so se formirali demokratični procesi, je pustila posledice, ki so vidne še danes. Vlade z drugimi ideološkimi predznaki namreč ohranjajo enake vzorce odnosov kot tiste v prvem desetletju samostojnosti.

Ob omenjanju kontinuitete vladanja v prvem desetletju samostojnosti je pomembno omeniti tudi menjave na oblasti v drugem desetletju. Po dolgi vladavini leve sredine leta 2004 v Sloveniji pride do preobrata v desno. Nova vlada je poizkušala z radikalnimi reformami gospodarstva, a je upor sindikatov z uporabo mehanizmov, ki so se oblikovali v devetdesetih, vlado prisilil k umiku spornih predlogov reform. Nova vlada je pristala na pogajanja z socialnimi partnerji, z njimi podpisala socialni sporazum ter tako ohranila položaj sindikatov kot enakopravnih socialnih partnerjev, čeprav so uvodna dejanja vlade dala slutiti drugače.

Na Hrvaškem pa se na političnem prizorišču leta 2000 zgodi preobrat v levo. Nova vlada je poizkusila z drugačnim pristopom do sindikatov od prejšnje ter z njimi podpisala dokument imenovan »Partnerstvo za razvoj«. Ta je obetal radikalno spremembo v sodelovanju med vlado in sindikati znotraj GSV, a se to sodelovanje ni dolgo obdržalo, sindikati pa so iz partnerstva izstopili, kar je pomenilo nadaljevanje vzorca iz devetdesetih, torej vzorca konfliktov med vlado in sindikati. Oblast se je v obeh državah nato še dvakrat zamenjala, a vzorec delovanja vlade do sindikatov je v obeh državah ostal nespremenjen, saj se je vsak enostranski poizkus sprememb končal neuspešno. V Sloveniji je vlada pod vodstvom SD v imenu gospodarske krize poizkušala z nizom enostransko sprejetih reform, ki so zadevale delovno ter pokojninsko zakonodajo, tem pa so sindikati ostro nasprotovali. Burne reakcije sindikatov na predlagane reforme, predvsem na pokojninsko, so posledično pripeljale celo do padca vlade ter nove spremembe oblasti, kar je jasno pokazalo da enostranske spremembe odnosov med vlado in sindikati, ki so se oblikovali v devetdesetih v danih okoliščinah niso mogoče.

Naslednjo pomembno razliko najdemo v institucionalizaciji industrijskih odnosov, konkretnije v delovanju formalnih tripartitnih teles. Prvo formalno tripartitno telo, Svet za zaposlovanje, je bilo v Sloveniji ustanovljeno že leta 1990, vendar je imel Svet vpliv na kakršno koli odločanje le na papirju, saj ga vlada v procesu odločanja ni upoštevala. Na zahtevo sindikatov se zato leta 1994 v okviru Dogovora o plačni politiki ustanovi tripartitno telo ESS, čigar ustanovitev je pomenila dokončno institucionalizacijo tripartitnih pogajanj, ter začetek novega obdobja političnih menjav v Sloveniji, obdobja institucionalno reguliranega tripartitnega dialoga.

Na Hrvaškem je bilo prvo tripartitno telo, GSV, ustanovljeno že leta 1993, a je vse do leta 2000 in menjave na oblasti obstajalo zgolj na papirju. Zgodnejša institucionalizacija tripartitnih odnosov v Sloveniji je pomenila, da so imeli sindikati v Sloveniji v primerjavi s Hrvaškimi od samega začetka na voljo institucionalen okvir znotraj katerega so lahko že relativno zgodaj v procesu formiranja demokratične družbe vplivali na odločitve o oblikovanju politik povezanih z delavci in njihovimi pravicami. Tega jim je zagotavljal formalen okvir, ki ga je predstavljal ESS. Na Hrvaškem so bili sindikati sicer povabljeni k dialogu, a so bili iz njega nemalokrat izključeni, zato je bil posledično njihov vpliv na odločanje znatno manjši kot v primeru Slovenije. Pomembno je omeniti tudi, da je v Sloveniji ESS nastal kot reakcija na notranje potrebe sistema, medtem ko je GSV na Hrvaškem začel delovati pod pritiski s strani zunanjih institucij in zato tudi s strani sindikatov ni imel zagotovljene popolne legitimnosti. PPDIV je celo trdil, da Hrvaške socialne politike ne določajo socialni partnerji v GSV, temveč zunanji akterji, predvsem Svetovna banka.

Pomembno razliko med državama predstavlja tudi zakonodaja, konkretnije zakonske določbe, ki urejajo razpis referendumov. Referendum je namreč v Sloveniji močno orodje, katerega so sindikati nemalokrat uporabili, ga izvedli ali z njim zagrozili, ter na ta način dosegli uveljavitev svojih interesov in izpolnitev svojih zahtev. Za razpis zakonodajnega referendumov v Sloveniji zadostuje 40.000 podpisov volivcev, na Hrvaškem pa so kriteriji za razpis referendumov neprimerno strožji, saj je potrebno za razpis zakonodajnega referendumov zbrati kar 450.000 podpisov, ob tem, da ima Hrvaška približno dvakrat toliko prebivalcev kot Slovenija. Le enkrat v zgodovini samostojne Hrvaške, ob nasprotovanju predlaganemu zakonu o delu leta 2010, so

sindikati zbrali dovolj podpisov za razpis referendum, a ta še takrat ni bil izveden. Sam zakonski okvir je torej sindikatom v Sloveniji dal močno orodje za vplivanje na oblikovanje politik, saj je mobilizacija dela članstva zadostila potrebam za razpis referendum in posledične zavrnitve zakonskih predlogov, katerim so sindikati nasprotovali. Tako dostopnega mehanizma za vplivanje na oblikovanje politik hrvaški sindikati niso imeli na voljo.

6 ZAKLJUČEK

Sindikati v Sloveniji in na Hrvaškem so danes, navkljub podobnim izhodiščem ob razpadu bivše države, v dokaj različnih pozicijah. Slovenski delujejo znotraj relativno institucionaliziranega ter formaliziranega sistema industrijskih odnosov, kjer je njihova vloga socialnega partnerja precej jasno definirana, medtem ko je na Hrvaškem sistem znotraj katerega delujejo sindikati precej bolj konflikten, njihova vloga ni jasno definirana, sistem industrijskih odnosov pa je še vedno precej neinstitucionaliziran in neformalen.

Glavni razlog za nastanek takšne razlike med položajem v katerem so sindikati v obeh državah je po pregledu ključnih dogodkov, ki zadevajo sindikate nedvomno to, kakšen vzorec delovanja se je vzpostavil na začetku devetdesetih let, ko sta državi prehajali iz socialistične v demokratično družbo. Prva osamosvojitvena leta so pustila globok pečat v obeh družbah, odločitve, ki so bile sprejete v teh zgodnjih, ključnih trenutkih pa so imele daljnosežne posledice, ki so v obeh državah vidne še danes. Vključenost sindikatov v ključna vprašanja prvih let samostojnosti, od plačne politike, privatizacije pa do gospodarskih in socialnih reform, je oblikovala vzorec, ki se reproducira še danes.

Slovenski sindikati so v začetnih letih samostojnosti z nazornimi masovnimi kolektivnimi akcijami izkazali nezadovoljstvo z delom vlade in njenimi reformami. Tako so si priborili posluš vladajoče elite, si izborili mesto v socialnem dialogu in bili sprejeti kot enakopraven partner vlade, ki je bila na oblasti skozi celotna devetdeseta leta. Ker si je ta vlada oblast pridobila ravno s sindikatom in delavcem naklonjenimi

potezami v obdobju najvažnejših gospodarskih reform, je politika socialnega dialoga in vključevanja sindikatov v procese odločanja o najpomembnejših vprašanjih postala stalnica v slovenskem političnem prostoru v devetdesetih letih. Ta vzorec sodelovanja vlade in sindikatov se je kljub poizkusom sprememb obdržal vse do danes.

Na Hrvaškem pa so bili sindikati pri sprejemanju najpomembnejših odločitev v prvih letih samostojne Hrvaške praktično izključeni, socialni dialog pa je obstajal le kot reakcija vlade na izkazano nezadovoljstvo sindikatov. Kompromisi, ki jih je vladajoča struktura sprejemala, so bili kratkoročni in pogosto ignorirani s strani vlade. Sindikati s strani vlade, ki je bila na oblasti skozi celotna devetdeseta niso bili sprejeti kot socialni partnerji, niso bili vključeni v reševanje ključnih vprašanj tega obdobja, skozi celotno obdobje vladavine HDZ pa so bile stalnica enostranske rešitve vlade, sprejete brez posveta s socialnimi partnerji. Tudi na Hrvaškem je vzorec, ki se je oblikoval v devetdesetih letih veljaven še danes. Čeprav so danes hrvaški sindikati formalno vključeni v tripartitni dialog, je ignoriranje odločitev tripartitnega telesa ali celo sprejemanje odločitev brez mnenja socialnih partnerjev še vedno prisotno. Tako se kot v Sloveniji tudi na Hrvaškem vzorec, ki se je vzpostavil v ključnem obdobju na začetku devetdesetih reproducira še danes.

Navkljub mnogim poizkusom spreminjanja vzorca v obeh državah do drastičnih sprememb v položaju in statusu sindikatov ne v eni ne v drugi državi ni prišlo. A če je bil danes obstoječi vzorec formiran v obdobju velike krize, kot pravita Collier in Collier (1991, 27) v »prelomnem trenutku«, potem je pomembno v tej luči pogledati situacijo, v kateri se obe državi nahajata danes. Svetovna gospodarska kriza ima posledice tako v eni kot tudi v drugi državi, varčevalni ukrepi zaradi nizke gospodarske rasti in nezmožnosti odplačevanja kreditov mednarodnim finančnim institucijam pa so v obeh državah glavna tema s katero se ukvarja vladajoča elita. Ti varčevalni ukrepi so tako pri nas kot na Hrvaškem večinoma usmerjeni v zniževanje socialnih pravic ter uvajanje principov trga v vse sfere družbe. Posledice takšnih ukrepov pa najpogosteje najbolj prizadenejo delavce, zato so sindikati glavna ovira na poti vlad k njihovem sprejetju.

Ob morebitnem nasprotovanju varčevalnim ukrepom s strani sindikatov in posledični poglobitvi dolžniške krize se kaj kmalu lahko zgodi, da se bodo razmere izkazale kot nov »prelomni trenutek«, ko bo drastično spreminjanje ustaljenih vzorcev v veljavi prineslo spremembe, ki bodo imele daljnosežne posledice. A če bi bilo pričakovati, da se bo Hrvaška približevala poti, ki jo je začrtala Slovenija z izboljšanjem socialnega dialoga ter položaja sindikatov na Hrvaškem, se zdi, da bodo spremembe na področju položaja sindikatov v Sloveniji ob novem »prelomnem trenutku« prej sledile hrvaškemu modelu kot obratno, saj praktično vse slovenske politične stranke zagovarjajo zaostritev pogojev za razpis referendumov, ki je velika ovira na vladini poti pri sprejemanju zakonov katerim sindikati nasprotujejo. Prav tako se na vseh političnih polih pojavljajo ideje o spremembi ustave: dodali naj bi člen, ki bi omejeval zadolževanje, kar pa v praksi pomeni, da bi bilo vsako nasprotovanje vladnim varčevalnim ukrepom in posledičnemu kratenju socialnih pravic s strani sindikatov lahko razumljeno kot neustavno. Če se torej gospodarska kriza v Evropi izkaže kot nov trenutek v katerem se bo ponovno definirala vloga sindikatov, gre pričakovati, da razlike med Slovenijo in Hrvaško, vsaj kar se tiče vloge sindikatov v družbi, kmalu ne bodo več tako velike, saj bodo sindikati v obeh državah marginalizirani in izključeni iz soodločanja pri formiranju politik.

7 LITERATURA

Collier, Ruth Berins in David Collier. 1991. *Shaping the political arena: Critical junctures, the labour movement, and regime dynamics in Latin America*. Princeton: Princeton University Press.

Dogovor o politiki plač v gospodarstvu v letu 1994 (separat socialnega sporazuma). Ur. I. RS 23/1994. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199423&stevilka=1004> (15. julij 2012).

Franičević, Vojmir. 2002. Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj. *Politička misao* XXXIX (1): 3–34.

Grdešić, Marko. 2006. Tranzicija, sindikati i političke elite u Sloveniji i Hrvatskoj. *Politička misao* 43 (4): 121–141.

--- 2008. Mapping the Paths of the Yugoslav Model: Labour Strength and Weakness in Slovenia, Croatia and Serbia. *European Journal of Industrial relations* 14 (2): 133–151.

--- 2009. *Transition, Labor and Political Elites in Slovenia and Croatia*. Saarburcken: VDM Publishing.

Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 1994. Sindikati in privatizacija. Sindikati in neokorporativizem na Slovenskem. *Družboslovne razprave* X (17–18): 107–120.

Kardelj, Edvard. 1979. *Politični sistem socialističnega samoupravljanja: glavne misli iz knjige Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*. Ljubljana: Zveza delavskih Univerz Slovenije.

Kasapović, Mirjana. 2001. *Hrvatska politika 1990–2000: Izbori stranke i parlament u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Kavčič, Franček. 2004. *Ekonomsko-socialni svet: 1994–2004 : (ob deseti obletnici delovanja)*. Ljubljana: Ekonomsko socialni svet.

Kokanović, Marina. 1999. Croatian Labour realities. *South East Europe Review for Labour and Social Affairs* (3): 185–208.

Mesner Andolšek, Dana. 1994. Sindikati in management (delodajalci) – Waffengleichheit?. Sindikati in neokorporativizem na Slovenskem. *Družboslovne razprave* X (17–18): 92–106.

Mladina. 2011. Dr. Miroslav Stanojević: »V Sloveniji je notranja kritika postala že destruktivna« (15). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/53773/dr-miroslav-stanojevic-sociolog/> (15. julij 2012).

Modrijan, Sandi. 2011. *Primerjalna analiza socialnega dialoga v javnem sektorju v izbranih državah (v Sloveniji, Evropski uniji, na Danskem in v Bolgariji)*. Dostopno prek: http://www.konfederacija-sjs.si/studije_sp/media/Studija_Celota_31jan2011_KONCANA.pdf (15. julij. 2012).

Omerbašić, Diana in Aagaard Poulsen. 2009. *Croatian trade unions – Lost in transition*. Roskilde: Roskilde University.

Pravila delovanja Ekonomsko-socialnega sveta. Ur. l. RS 82/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=82155> (15. julij 2012).

Salamon, Michael. 1998. *Industrial Relations – Theory and practice*. London: Prentice Hall.

Skledar, Štefan. 2000. *The development of new industrial relations in Slovenia: institutions in transition*. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/konference/07/10_skledar.pdf (15. julij 2012).

Socialni sporazum za obdobje 2007-2009. 2007. Dostopno prek: [http://www.ess.si/ess/ess-si.nsf/c7c1db093afdbbffc12578020059cc52/12c1a8be9ec9e75dc1257808007481d3/\\$FILE/Express_Conversion_Socialni_sporazum.pdf](http://www.ess.si/ess/ess-si.nsf/c7c1db093afdbbffc12578020059cc52/12c1a8be9ec9e75dc1257808007481d3/$FILE/Express_Conversion_Socialni_sporazum.pdf) (15. julij 2012).

Stanojević, Miroslav in Alenka Krašovec. 2005. *Trade Unions in Slovenia*. Dostopno prek: www.warwick.ac.uk/russia/Intas/MOSCOW1.doc (15. julij 2012).

Stanojević, Miroslav, Barbara Rajgelj in Miha Potočnik. 2001. Industrijski odnosi v Sloveniji. *Uspešna nedozorelost: Socialne institucije in kakovostna proizvodnja v Sloveniji*, ur. Miroslav Stanojević, 74–92. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Stanojević, Miroslav. 1996. *Socialno partnerstvo: modeli industrijskih odnosov ob koncu 20. stoletja*. Ljubljana: ČZP Enotnost.

--- 2001. Konec dolgega stavkovnega vala v Sloveniji?. *Teorija in praksa* 38 (5): 798–816.

--- 2003a. Workers power in transition economies: the cases of Serbia and Slovenia. *European journal of industrial relations* 9 (3): 283–301.

--- 2003b. Formation of the Slovenian Pattern: the strike wave and industrial relations 'rigidities'. *South East Europe Review for Labour and Social Affairs* 6 (3): 17–30.

--- 2004. Zakaj je v devetdesetih letih tripartizem v Sloveniji deloval. *Ekonomsko socialni svet 1994–2004*, ur. Franček Kavčič, 1–10. Ljubljana: Ekonomsko socialni svet.

--- 2005. Avoiding Shock Therapy: Trade Unions' Role in the Transition to a Market Economy in Slovenia. *Trade Union Strategies in Central and Eastern Europe*, ur.

Dimitrina Dimitrova in Jacques Vilroxx, 201–227. Budimpešta: International Labour Office.

Stiplovšek, Miroslav. 1979. *Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem, 1918–1922*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Vehovar, Urban. 1994. Socialdemokracija, sindikati, korporativizem?. Sindikati in neokorporativizem na Slovenskem. *Družboslovne razprave* X (17–18): 48–61.

Vodovnik, Zvone. 1999. Tripartism and industrial relations in Slovenia. *Social Dialogue in Central and Eastern Europe*, ur. Giuseppe Casale, 305–318. Budimpešta: International Labour Office.

Vrhovec, Pavle. 2009. *Socialni dialog v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://www.socialnidialog.si/sl/index/article?path=/socialni-dialog-slovenija> (15. julij 2012).

Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij. Ur. l. RS 55/1992. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199255&stevilka=2514> (15. julij 2012).